

Informeel islamitisch onderwijs in Amsterdam-West

QUICK SCAN VAN HET PEDAGOGISCH KLIMAAT, DE INHOUD EN INRICHTING
VAN INFORMEEL MOSKEE-ONDERWIJS IN AMSTERDAM-WEST

Ahmed Hamdi

Trees Pels

Soukaina el Jaouhari

Informeel islamitisch onderwijs in Amsterdam-West

QUICK SCAN VAN HET PEDAGOGISCH KLIMAAT, DE INHOUD EN
INRICHTING VAN INFORMEEL MOSKEE-ONDERWIJS IN AMSTERDAM-WEST

November 2017

Ahmed Hamdi

Trees Pels

Soukaina el Jaouhari

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3	4	Conclusies	17
1.1	Achtergrond	3	4.1	Beschrijving van het moskeeonderwijs in Amsterdam-West op hoofdlijn	17
1.2	Doelstelling van het onderzoek	3	4.2	Inhoudelijke conclusies	17
1.3	Onderzoeksverantwoording en methode	4	4.3	Procesmatige conclusies	18
2	De moskeeschool in de literatuur	5	4.4	Aanbevelingen aan de gemeente	19
2.1	Inleiding	5	Bijlagen		
2.2	Moskeescholen in Nederland	5	1	Profiel van de lessen van de moskeeën in Amsterdam-West	20
2.3	Pedagogische innovatie	8	2	Literatuur	37
3	Moskeeën in Amsterdam-West	10			
3.1	Inleiding	10			
3.2	Achtergrond	10			
3.3	Visie op moskee-onderwijs	11			
3.4	Lesprogramma, methodiek en lespraktijk	12			
3.5	leerkrachten	13			
3.6	Ouderbetrokkenheid	14			
3.7	Ruimte en faciliteiten	15			
3.8	Contacten: met andere moskeeën of basisscholen	15			
3.9	Behoeftte aan ondersteuning	15			

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het Amsterdamse stadsdeel West denkt samen met de moskeeën in West na over mogelijkheden van innovatie van het Islamitisch weekendonderwijs, ofwel moskee-onderwijs. Ouders en leerkrachten moeten regelmatig stilstaan bij hun rol als onderwijzer en opvoeder. Hetzelfde geldt voor de bestuurders en de leerkrachten van dit weekendonderwijs: ook zij dienen te reflecteren op hun educatieve en pedagogische rol. Dit geldt des te meer in de migratiecontext, die allerlei nieuwe vragen en uitdagingen met zich meebrengt. Een van de belangrijkste daarvan is wel hoe in de lessen aansluiting met de samenleving gezocht wordt. Dit kan kinderen hulp bieden bij het overbruggen van de verschillende belevingswerelden waartussen zij vaak moeten schakelen. Belangrijk is het zoeken naar aansluiting van het moskee-onderwijs bij het reguliere basisonderwijs, dat een ontwikkeling doormaakte. Eerder was sprake van klassikaal onderwijs, eenrichtingsverkeer, memoriseren en een strakke discipline. Dat heeft deels plaatsgemaakt voor meer open, interactieve en reflexieve vormen van onderricht. Vooral de aansluiting met ‘Vreedzaam onderwijs’-scholen is van belang. Bij deze scholen, inmiddels ruim 18 in Amsterdam-West, staan deze waarden centraal: openstaan voor verschillen en deze kunnen overbruggen, conflicten op een goede manier oplossen, een bijdrage leveren aan het algemeen belang en actief verantwoordelijk zijn voor de gemeenschap.

Om zicht te krijgen op het Islamitisch weekendonderwijs heeft het Stadsdeel West het Verwey-Jonker Instituut gevraagd onderzoek te doen naar de huidige stand van zaken en de behoeften en ideeën van moskeeën voor de toekomst. De onderzoeksopzet is tweeledig. Stap 1 behelst een quick scan van het pedagogisch klimaat, de inhoud en inrichting van informeel moskee-onderwijs van de negen moskeeën in Amsterdam-West. Tevens bevat deze stap inzicht in de behoefte van de moskeeën en aanbevelingen voor innovatie van het moskee-onderwijs. Stap 2 is een uitwerking van deze aanbevelingen in een pilot waarin een of meerdere moskeeën hun lesaanpak verder ontwikkelen.

Deze rapportage heeft betrekking op stap 1 van het onderzoek. Deze uitkomsten vormen een zelfstandig product en vormen daarnaast input voor besluitvorming over de eventuele doorgang van stap 2.

1.2 Doelstelling van het onderzoek

Het voornaamste doel van het onderzoek is het verwerven van inzicht in de betreffende informele moskeescholen in Amsterdam-West. Hierbij gaat het om:

- Achtergrond en ontstaansgeschiedenis van de moskeeschool.
- Gegevens over leerlingen, zoals aantal, leeftijd, geslacht en migratiegeneratie.
- De visie op en doelen van moskee-onderwijs.
- Het curriculum, gebruikte materialen en methodiek, en het pedagogisch-didactische klimaat van de lessen.
- Gegevens over leerkrachten, opleiding, migratieachtergrond en meertaligheid.
- Trainingen en/of begeleiding van leerkrachten.
- Ouderbetrokkenheid en contact tussen de moskee en andere instanties.

Dit geeft een globaal beeld van de invulling en vormgeving van het moskee-onderwijs in dit stadsdeel. Daarnaast is er aandacht voor de uitgesproken behoefte aan ondersteuning.

1.3 Onderzoeksverantwoording en methode

Begrippen moskee-onderwijs, moskeeschool en moskeelessen

Informeel islamitisch onderwijs in Amsterdam-West betreft in educatieve activiteiten op particulier initiatief en dus geen regulier door het ministerie van OCW bekostigd onderwijs. Daarom spreken we van informeel onderwijs. In de bestaande literatuur wordt dergelijk onderwijs veelal aangeduid als moskee-onderwijs, waarbij ook wordt gesproken over moskeescholen. Ten behoeve van de leesbaarheid hanteren wij in dit rapport de termen moskee-onderwijs en moskeelessen. Daarbij refereren we aan de particuliere (religieuze) lessen op de negen moskeeën in Amsterdam-West.

De onderzoeksaanpak

Allereerst is aan de hand van bestaande literatuur nagegaan wat de algemene stand van zaken van het moskeeonderwijs in Nederland is. Op basis daarvan zijn zes hoofdthema's vastgesteld, die de basis vormden voor de gesprekken met sleutelfiguren van de negen moskeeën. Na de samenstelling van de interviewleidraad vonden gesprekken plaats met bestuursleden en onderwijscoördinatoren van de moskeeën. Deze gesprekken zijn gevoerd door onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut en een ambtenaar van de gemeente Amsterdam. Ze vonden plaats bij de moskeeorganisaties. De informatie in dit onderzoek over de individuele moskeeën in Amsterdam-West is afkomstig van de geïnterviewde moskeebestuurders.

2 De moskeeschool in de literatuur

2.1 Inleiding

Moslims vormen in de migratiecontext een minderheid die zich een weg moet zoeken in nieuwe sociale, culturele, politieke en administratieve structuren. Zij staan voor de uitdaging in deze context het eigen culturele erfgoed, waarin de islam een belangrijke positie inneemt, over te dragen aan de kinderen. De afgelopen decennia is met dit doel in Nederland een nieuw type onderwijs op particulier initiatief ontstaan: lessen in de moskee, of in aan de moskee gelieerde instellingen. De accenten wisselen, maar Arabische les, koranles en islamitische educatie vormen meestal vaste onderdelen. Meer recent zien we ook vaker educatieve initiatieven buiten moskeeën om ontstaan en ook informeel thuisonderwijs.

Onderzoek over de moskeelessen is bijzonder schaars. Empirisch onderzoek van recente datum is nauwelijks beschikbaar. In Nederland, zowel als in andere westerse migratielanden, is weinig wetenschappelijke aandacht geschonken aan de lespraktijken die in de gemeenschappen van moslims zijn ontstaan (zie Pels, 2014a). De navolgende paragrafen geven de bevindingen weer uit onderzoeken van Pels en collega's (1987a,b,c,d; 1991; 2006a,b,c, 2016). In de afsluitende paragraaf geven wij enkele auteurs het woord die zich hebben gebogen over de richting die met het eigen onderwijs zou kunnen worden ingeslagen, en over mogelijkheden van pedagogische innovatie.

2.2 Moskeescholen in Nederland

Welke onderwijswensen leven onder islamitische ouders in Nederland? Volgens de verschillende opvoedingsonderzoeken die beschikbaar zijn, twijfelen weinig ouders aan het belang van deelname van de kinderen aan het reguliere onderwijs. Maar daarnaast hechten velen er ook sterk aan dat de kinderen naast het Nederlands, het Arabisch mondeling en schriftelijk leren beheersen (voor Turkse ouders is daarnaast ook beheersing van het Turks een belangrijk aandachtspunt). Veel ouders (schattingen lopen

uiteen van ruim de helft of meer) zien daarom uit naar aanvullend onderwijs voor hun kinderen, waarbij nog komt dat zij zich dikwijls grote zorgen maken om hun religieuze en morele vorming (Pels, 2014a).

Moskeeonderwijs jaren 80-90

In een beleidsadvies over religieuze voorzieningen voor etnische groepen in Nederland uit het begin van de jaren tachtig valt te lezen dat het godsdienstonderwijs onder Marokkaanse en Turkse kinderen voornamelijk plaatsvindt 'in de vorm van Koranonderricht in en om de gebedsruimten en in de daarvoor ter beschikking gestelde leslokalen'. Het onderricht beperkt zich tot het in groepsverband uit het hoofd leren van Koranteksten onder leiding van een leraar. Dat kan de imam zijn, maar ook ieder ander die in staat is de Koran te lezen en bepaalde gedeelten uit het hoofd te reciteren. De onderwijsmethode zou veelal geënt zijn op wat gangbaar is in het traditionele Koranonderwijs in de landen van herkomst (Waardenburg, 1983).

Aan het eind van de jaren tachtig lijkt een ommekeer in zicht. Zoals blijkt uit onderzoek van Pels uit 1991 beperkt men zich in sommige moskeeën niet tot Koranlessen, maar wordt ook aandacht besteed aan de eigen taal en cultuur, opvoeding en gedrag. Dit onderwijs vertoont meer overeenkomst met dat in de gemoderniseerde ktabs (Koranscholen) in Marokko: andere vakken zijn meer nevengebracht aan het Koranonderricht en de pedagogie is wat meer kindgericht. Naast de moskeeverenigingen richten ook andere migrantenorganisaties zich op educatie, waarbij het accent iets meer ligt op eigen taal en cultuur dan op godsdienst.

De lessen worden, aldus Pels (1991), in het algemeen gegeven op zaterdag, zondag en woensdag, en op nog één of twee andere weekdays; het totaal aantal lessen ligt tussen de tien en vijftien. Het onderwijs is meestal in handen van vrijwilligers. Zij hebben vaak geen specifieke onderwijsdiploma's, maar kennis van de Koran en een goede beheersing

van het Arabisch zijn wel vereist, en men moet gerespecteerd worden binnen de gemeenschap. In het minder traditionele onderwijs wordt gebruikgemaakt van voor kinderen aangepaste (koran)boekjes, zoals men die ook in Marokko kent. Dat wil zeggen, als men kan beschikken over materialen. De financiële situatie laat dat namelijk niet altijd toe. Aan het kopen of huren, aankleden en onderhouden van lesruimten zijn immers al hoge lasten verbonden, die voor een belangrijk deel door de eigen gemeenschap moeten worden gedragen. Het contrast dat hiermee bestaat in materiële rijkdom tussen het reguliere onderwijs en dat in de moskee (of andere verenigingen), wordt als schrijnend ervaren, want 'de kinderen kunnen zo een verkeerd beeld krijgen van armoedig gepropt in de moskee. Als je daar niets aan zou doen, zouden ze zich in de minderheid voelen en ontwikkelt zich iets negatiefs', aldus het bestuurslid van een moskee dat Pels eind jaren tachtig sprak.

Over verschillen met het Nederlandse onderwijs: 'Wij kijken naar tekorten bij het kind, bijvoorbeeld rekenen hoeven we niet te doen. Wij praten bijvoorbeeld met de kinderen over integratie, hoe ze zich moeten aanpassen aan de maatschappij. Bijvoorbeeld hoe ze moeten lopen, dat ze auto's niet moeten krassen, dat ze mensen moeten respecteren, niet stelen. Wij wachten niet tot ze 16 worden, maar doen het vanaf het begin. Met een aantal Marokkaanse jongeren is het fout gegaan; daar kan je nu weinig meer aan doen. Wel hebben wij de situatie bestudeerd en we gaan proberen het te voorkomen. Wij hebben geconstateerd dat het helpt, dat ze anders gaan doen. We praten met de kinderen over hun toekomst, bijvoorbeeld dat ze kunnen studeren tot 35 jaar, zodat ze weten waar ze mee bezig zijn.' Dat er een strakkere discipline is en het accent sterk ligt op leren, ook bij kleuters, hangt samen met de hoeveelheid beschikbare tijd (tien uur per week): 'als ik acht uur per dag heb kan ik ook wat soepeler zijn.'

Moskeeonderwijs begin deze eeuw

In het eerste decennium van deze eeuw vond opnieuw onderzoek plaats in enkele moskeeën, en wel in twee Marokkaanse en een Turkse moskee in Rotterdam. Het belangrijkste doel was een proces van pedagogische innovatie te ondersteunen, ook om ouders en kinderen van nu bij te kunnen staan in het vinden van hun weg (als moslim) in de migratiecontext. De onderzoekers analyseerden het programma en lesmateriaal,

voerden gesprekken met verschillende partijen en observeerden enkele lessen. Uit het vergelijkend overzicht van de resultaten komt het volgende naar voren.

Doelen

De doelen die de moskeeën nastreefden, vertonen veel overeenkomsten. De overdracht van kennis van de islam en islamitische vorming stond centraal. Bij de Marokkaanse moskeeën was ook het leren van de Arabische taal een hoofddoel. Het ging er de moskeeën om de (religieuze) identiteit bij kinderen te vormen en te versterken, en daarmee de banden met het land van herkomst en de etnische of religieuze gemeenschap in stand te houden. Vanuit deze wortels konden kinderen hun weg vinden in hun leven. Een brug slaan naar de samenleving vormde een minder prominent doel. Alle drie de moskeeën zagen het bijbrengen van respect en fatsoen als de belangrijkste weg naar dit doel. Een moskee huldigde een wat meer defensief standpunt: gewapend met kennis van de islam moesten de kinderen leren zich weerbaar op te stellen in de bredere samenleving, die als onwetend of zelfs islam vijandig werd gezien.

Lesaanbod, programma en materialen

De drie moskeeën hadden allen een lesaanbod voor jongere leerlingen in de leeftijd van ongeveer 6 tot 13 jaar. De lestijden voor de jongere leerlingen varieerden van vier tot zes uur per week. Bij de Marokkaanse moskeeën waren de materialen van uiteenlopende, vooral Marokkaanse, herkomst en vormden deze geen systematisch lespakket. Referenties aan de westerse en Nederlandse context ontbraken. De Turkse moskee hanteerde een samenhangender lespakket; de teksten en illustraties in die lesboeken bevatten regelmatig verwijzingen naar de Europese context, naast de Turkse. Het verschil tussen de moskeeën lag in het feit dat de Marokkaanse moskeeën autonoom zijn en daardoor sterker op zelfwerkzaamheid zijn aangewezen, terwijl de Turkse moskee deel uitmaakt van de in Europa gevestigde federatie Milli Görüş. Deze organisatie speelt een belangrijke rol bij de ontwikkeling en vernieuwing van lesprogramma's en bijhorende materialen. Het doel van het overbruggen van de afstand tussen de verschillende leefwerelden van het kind kreeg in geen van de moskeeën nog handen en voeten in de vorm van hierop toegesneden materialen.

Pedagogische aanpak

De pedagogische aanpak bij de drie moskeeën getuigde van de veranderingen die zijn opgetreden ten opzichte van het traditionele koranonderwijs, zoals dat nog tot in de jaren tachtig in de landen van herkomst én in Nederland werd aangetroffen. Dit onderwijs kenmerkte zich door een strenge discipline, eenrichtingsverkeer en gerichtheid op memoriseren van kennis. Hiervan bleek in de drie onderzochte moskeescholen geen sprake meer. De moskeeën stonden een open en kindvriendelijke aanpak voor en kinderen slaan was, meer of minder recent, taboe verklaard. De omgang met de kinderen bleek dan ook vriendelijk en de wijze van gedragsregulatie mild. Vooral in de Turkse moskee werd van inductieve methoden gebruikgemaakt, dat wil zeggen van praten in plaats van meer autoritair optreden. De leerkrachten wezen kinderen individueel of collectief op de gevolgen van hun gedrag voor zichzelf of anderen, of op regels en afspraken. In de andere twee moskeeën gebeurde dit minder. In de meeste lessen in alle drie de moskeeën domineerde wel het Initiatie-Respons-Evaluatiemodel van onderricht, waarin de leerkracht vragen stelt waarvan het antwoord bij haar of hem al bekend is en de over te dragen lesstof weergeeft. Het ging dus om verticale interactie en eenrichtingsverkeer tussen leerkracht en leerling. De mate van open interactie, waarin ook ruimte is voor eigen inbreng van de leerlingen, verschilde. In de Marokkaanse moskeeën zagen de onderzoekers hier weinig voorbeelden van. In de Turkse moskee was er meer ruimte voor, vooral in de lessen voor wat oudere leerlingen, die de agenda deels ook meebepaalden. In een van de geobserveerde lessen kwamen zo kwesties als vrouwenemancipatie en kindermishandeling aan de orde. Van expliciete verwijzingen naar de identiteit van 'moslim in een westers land' was overigens ook in deze les geen sprake.

Bij de Marokkaanse moskeeën waren de ideeën over overbrugging van de afstand tussen de leefwerelden van het kind weinig uitgesproken. De uitzondering vormde het moraliseren, het wijzen op normen en waarden in de omgang met anderen. Bij de Turkse moskee leek een defensieve houding te overheersen, waarbij de leerkrachten overigens wel van mening verschilden over het al dan niet bespreken van controversiële of politieke onderwerpen. In alle gevallen stond de pedagogiek op dit punt nog in de kinderschoenen.

Wat betreft aandacht voor meertaligheid van de leerlingen: in geen van de moskeeën was het Nederlands de voertaal in de lessen. Gezien de vaardigheid van de doorsnee leerling in het Nederlands zou het van belang zijn deze taal als hulptaal te gebruiken in de lessen. In hoeverre dit gebeurde, varieerde en was vooral afhankelijk van de mate waarin leerkrachten het Nederlands beheersten.

Ouderbetrokkenheid

Wat de ouderbetrokkenheid betreft zien we opnieuw veel overeenkomsten. De moskee was laagdrempelig voor de ouders. Anders dan bij de basisschool kon overleg plaatsvinden, bijvoorbeeld bij het brengen en halen van kinderen, zonder afspraken en tijdsdruk. Het accent lag op informeel overleg over de voortgang van de kinderen in de lessen of over problemen met kinderen. Alle drie de moskeeën wilden meer investeren in het contact met ouders en in het verhogen van hun betrokkenheid bij de lesactiviteiten.

Recent onderzoek naar lessen in een salafistische moskee

Vooral sinds het begin van deze eeuw is een toename te zien van aandacht voor orthodoxie en terugkeer naar de basis van het geloof in de religiebeleving (van met name jongere generaties moslims), waarvan het salafisme het meest nauwgezet naar de bronnen verwijst. Moskeescholen die de lessen vanuit salafistische opvattingen vormgeven zijn relatief nieuw. Recent vond onderzoek plaats naar een dergelijke school, waar gedurende 14 uur per week les gegeven wordt aan 5 tot 14-jarigen, merendeels van Marokkaanse maar ook van andere afkomst (Pels, Hamdi, Klooster, Day & Lahri, 2016). Naast gesprekken met de voorzitter van het bestuur, leerkrachten, ouders en leerlingen vonden ook observaties van lessen plaats.

Doelen

Naast Arabisch en de Koran leren de kinderen ook hoe zij zich volgens de salafistische opvatting van de moskeeschool thuis, op straat en in het reguliere onderwijs behoren te gedragen. De kinderen leren dat ze als Nederlanders dienen deel te nemen aan de samenleving, met behoud van hun islamitische identiteit. De nadruk ligt primair op deelname aan het onderwijs en de arbeidsmarkt. Wat betreft de verbinding in

sociaal-culturele zin ligt het accent niet zozeer op contacten en culturele activiteiten buiten de eigen geloofskring, naar op een juiste omgang met anderen naar salafistische opvattingen.

Lesmaterialen

Het gebruikte lesmateriaal is vooral afkomstig uit het Midden-Oosten (Saudi-Arabië) of betreft zelf-ontwikkeld materiaal (vooral voor de opvoedlessen). Het lesmateriaal is voornamelijk in het Arabisch geschreven en de voertaal is zoveel mogelijk Arabisch, maar daarnaast wordt er ook Nederlands gesproken.

Pedagogiek

De leerkrachten volgen een door de instelling aangeboden trainingsprogramma met aandacht voor kennis over de islam, pedagogiek, didactiek, en klassenmanagement. In vergelijking met andere moskeescholen is deze school dan ook professioneel opgezet. Onderscheidend zijn vooral de aandacht voor het pedagogisch klimaat, ouderbetrokkenheid en ontwikkeling van de pedagogische kwaliteit van de leerkrachten.

De moskeeschool voldoet dan ook aan belangrijke pedagogische maatstaven van steun, stimulans en controle. Discipline wordt niet met harde hand afgedwongen, maar met positieve aandacht en uitleg. De gehanteerde pedagogische aanpak kan goeddeels autoritair genoemd worden en deels autoritair, in die zin dat ook verwezen wordt naar het uiteindelijke oordeel van Allah over het gedrag van het kind.

De lessen zijn met name gericht op het uitdragen van kennis van de salafistische geloofsleer aan de kinderen. Het accent ligt daarbij sterk op moraliseren: de kinderen worden normatief gevormd, zodat zij op het rechte pad blijven, de maatschappij geen overlast bezorgen en zo succesvol mogelijk kunnen zijn in hun leven (op aarde) en in het hiernamaals.

De didactische aanpak is verwant aan het transmissiemodel van onderwijs vanwege het accent op het interactiepatroon van Initiatie-Respons-Evaluatie. Daarbij is er bij de behandeling van onderwerpen wel ruimte voor de inbreng en vragen van de kinderen en voor dialoog, en wordt ook onderlinge uitwisseling tussen leerlingen zeker niet

ontmoedigd. De kennis die uit deze interactie voortvloeit, wordt echter direct getoetst aan de opvattingen van de Leerkracht, die wordt ontleend aan de basisbronnen van de islam volgens de salafistische leer. De leerlingen leren dat, indien de volgens deze leer juiste islamitische handelswijzen niet overeenkomen met de gangbare normen en waarden in Nederland (leidend tot bijvoorbeeld het niet handen schudden van mannen en vrouwen, luisteren naar muziek, vieren van christelijke feesten), dit door de andere partij geaccepteerd dient te worden. Volgens de school dienen zij als moslims te worden geaccepteerd zoals ze zijn.

2.3 Pedagogische innovatie

Intussen vinden overal in het land lesactiviteiten vanuit moskeeën plaats, waarbij meestal het zicht ontbreekt op de kwaliteit in pedagogisch-didactisch en inhoudelijk opzicht. Nationaal en internationaal wordt vanuit moslimkringen meer en meer aangedrongen op pedagogische innovatie van het moskeeonderwijs, wil de moskee de ouders en kinderen van nu kunnen bijstaan in het vinden van hun weg (als moslim) in de migratiecontext (Mujahid, 2005). Uiteenlopende factoren beïnvloeden hoe jongeren in de grotendeels seculiere Nederlandse omgeving hun religieuze identiteit vormgeven, zoals de ontvangst door het land van verblijf, de globalisering van de islam en de spanningen die daarmee gepaard gaan (De Koning, 2008). In deze context wint de educatieve rol van de moskee aan belang. Daarom moet hierin meer worden geïnvesteerd vanuit de moslimgemeenschap, zeker ook omdat in immigratielanden als Nederland een traditie van islamitische educatie ontbreekt en de ideologische en theologische basis om op voort te bouwen nog onderontwikkeld is (Roy, 2003). Het moskeeonderwijs staat dan ook voor de uitdaging om zich aan te passen en bij te dragen aan het verkleinen van de afstand tussen de verschillende werelden waarin kinderen hun weg moeten vinden.

Meer specifiek verdient de aansluiting tussen het moskeeonderwijs en primair onderwijs aandacht. In het reguliere onderwijs is het accent verschoven van instructie voor een hele klas, eenrichtingsverkeer, uit het hoofd leren en discipline naar meer open, interactieve en reflexieve vormen van educatie. Daarbij komt dat bij jongere generaties

van ouders met een migratieverleden andere verwachtingen van de aanpak ontstaan, zoals een minder autoritaire stijl en meer professionalisering (Pels, 2014a).

Nationaal en internationaal zien we in moslimkringen de druk toenemen op hervorming van het moskeeonderwijs, mede om ouders en kinderen beter te kunnen ondersteunen in hun plaatsbepaling als moslims in de migratiecontext. De bekende moslimgeleerde Tariq Ramadan (2005) toont zich een van de felste pleitbezorgers van een dergelijke vernieuwing. In zijn boek *Westerse moslims en de toekomst van de islam* stelt hij dat het vaak om een gesloten wereld gaat, een parallelle werkelijkheid, die weinig te maken heeft met de omringende maatschappij. Het doorgeven van religieuze kennis en waarden in een 'kunstmatige ruimte' is volgens hem niet toereikend om persoonlijkheden te kweken die zich in het echte leven staande kunnen houden. Kinderen moeten juist midden in hun samenleving staan en daarin begeleid worden. Als middelen daartoe noemt hij onder meer het aangaan van banden met het reguliere onderwijs, het betrekken van ouders en de tijd nemen om naar jongeren te luisteren.

Zoals ook Tauhidi (2001) en Khan, Husain en Masood (2013) stellen, slaagt de 'traditionele' islamitische educatie er niet in moslimjongeren de kritische vaardigheden bij te brengen die nodig zijn om de moeilijke morele en sociale dilemma's het hoofd te bieden waarmee zij in aanraking komen. Van herhaling van vaststaande lesstof en eenrichtingsverkeer zou het accent verschoven moeten worden naar een meer open en interactieve vorm van onderwijs. Met aandacht voor de geschiedenis van de islam in Europa, discussies over de islam en over kwesties die spelen in het dagelijks leven van de leerlingen zouden leerkrachten beter aansluiten bij de behoeften van Europese moslimjongeren in deze tijd. Halstead (2004) betoogt dat interactieve methoden van onderricht goed verenigbaar zijn met 'traditionele' praktijken van islamitisch onderwijs. Dit onderwijs is van oudsher geworteld in de gemeenschap die het dient en biedt antwoord op de noden en aspiraties die daarin leven.

Het belang van een meer open en interactieve pedagogische aanpak blijkt ook uit de beschikbare literatuur over de relatie tussen opvoeding en radicalisering. Daarbij gaat het zowel om de kwaliteit van de pedagogische relatie met kinderen als, meer specifiek, om de opvoeding van kinderen in hun houding tegenover andere groepen in de

samenleving. Als kinderen in hun zoektocht naar zichzelf en zingeving geen volwassenen treffen die hen persoonlijke aandacht geven of met hen in open discussie gaan, kan dat een risico vormen. Communicatie met en steun voor kinderen in geval van conflicten over afkomst of geloof kan een beschermende werking hebben tegen negatief denken over 'de ander'. Daarentegen kunnen opvoeden in wantrouwen tegen 'de ander', afwezigheid van wederkerige communicatie met kinderen, weggijken en niet (kritisch) reflecteren bij extreme uitingen bijdragen aan het risico op radicalisering (Pels, 2014b).

Zoals de besproken onderzoeken laten zien is hiermee het laatste woord nog niet gezegd. De benadering vanuit de salafistische leer, zoals die naar voren kwam uit het in de vorige paragraaf beschreven onderzoek, lijkt weinig ruimte te laten voor interpretaties die de eigen praktijk meer in lijn kunnen brengen met de mainstream normen en waarden in Nederland. De opvattingen over vernieuwing van het moskeeonderwijs van Ramadan en de andere voornoemde auteurs lijken hier meer ruimte voor te bieden en meer van toepassing te zijn op veel moskeescholen in Nederland.

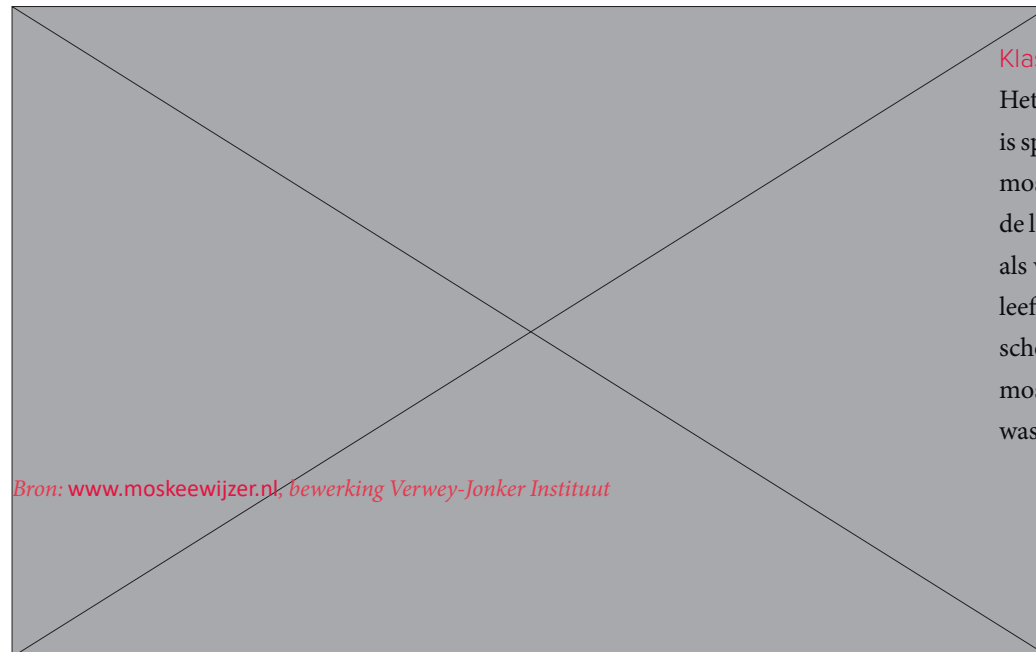
3 Moskeeën in Amsterdam-West

3.1 Inleiding

Om een globaal beeld te krijgen van het moskee-onderwijs in de moskeeën speelt de achtergrond van de moskee een belangrijke rol, zo ook de samenstelling van de klassen.

Stadsdeel Amsterdam-West telt negen moskeeën waarvan de meerderheid, vijf, autonome Marokkaanse moskeeën zijn. Daarnaast zijn er twee moskeeën met een Turkse achtergrond die onder de koepelorganisatie Milli Görüş vallen. Tot slot zijn er nog twee moskeeën waarvan een met een Surinaamse achtergrond en de ander met een Pakistaanse achtergrond. Alle moskeeën verzorgen Arabische taal- en religieuze lessen aan kinderen.

Onderzochte moskeeën in Amsterdam-West

Bron: www.moskeewijzer.nl, bewerking Verwey-Jonker Instituut

3.2 Achtergrond

Alle negen moskeeën in Amsterdam-West bieden moskeelessen aan. In de meeste gevallen al sinds de oprichting van de moskee. De meeste van deze moskeeën zijn eind jaren '80 opgericht en een moskee is circa vier jaargesticht.

Leerlingaantal

Het aantal leerlingen verschilt sterk per moskee. Mede doordat dit afhankelijk is van de ruimtecapaciteit van de moskeeën. Zo telt de grootste moskee-school in Amsterdam-West, moskee Badr, 300 tot 400 leerlingen en de kleinste slechts 45 leerlingen. De meeste moskeeën hebben 100 tot 200 leerlingen.

Klassenindeling

Het aantal klassen is afhankelijk van het leerlingaantal. Bij vijf van de negen moskeeën is sprake van drie niveaus die oplopen. Deze indeling gebeurt naar leeftijd en niveau. In moskee Taqwah, die relatief jong is, is nog geen sprake van een dergelijke indeling. Ook de leeftijdsrange van de leerlingen op deze moskee is erg groot, er zitten zowel kinderen als volwassenen in de klas. Echter is het aantal volwassenen klein en is de gemiddelde leeftijd 10/11 jaar. Dit komt overeen met de gemiddelde leeftijd van de overige moskeescholen. Deze hebben leerlingen met een leeftijdsrange van 5 tot 16 jaar. De Milli Görüş moskeeën hebben echter ook een onderwijsprogramma voor adolescenten en jongvolwassenen en hebben leerlingen in de leeftijdsrange van 5 t/m 25 jaar.

Samenstelling van de klassen

Uit de analyse van de gesprekken is gebleken dat een groot deel van de moskeeën bewust streeft naar kleine klassen met als voornaamste reden dat er dan genoeg aandacht is voor de individuele leerling. De klassen bestaan op alle moskeescholen gemiddeld uit 20 leerlingen. Hierop vormt moskee Taqwah de uitzondering, waar de groepen 30 tot 60 leerlingen tellen. De lessen in deze moskee zijn niet klassikaal, maar de leerlingen zijn individueel aan het werk en krijgen een op een ondersteuning van de aanwezige Leerkracht.

De samenstelling van klassen naar sekse is in bijna alle gevallen gemengd. Jongens en meisjes zitten samen in een klas, behalve in de Tawheed moskee. Daar worden kinderen vanaf 10 a 11 jaar gescheiden naar sekse. In een ander geval is er op zaterdag een vrouwengroep (ook voor jong volwassen vrouwen) en is er op zondag een gemengde klas.

We zien dat de etnische achtergrond van leerlingen sterk samenhangt met de achtergrond van de moskeeën. Toch is er sprake van diversiteit in leerlingenpopulatie. Bij de moskeeën met een Marokkaanse achtergrond weerspiegelt dit zich ook in de leerlingenpopulatie, het overgrote deel van de leerlingen op deze moskeescholen heeft ook een Marokkaanse achtergrond. Toch is er op deze moskeeën een aanzienlijke groep met een andere etnische achtergrond. De genoemde etnische achtergronden zijn onder andere: Egyptisch, Somalisch, Syrisch, Irakees, Nederlands, Soedanees, Algerijns, Pakistaans en Afrikaans.

Ook bij de moskeeën met een Turkse achtergrond is er sprake van een gemengde etnische leerlingenpopulatie, hoewel een groot deel van de leerlingen etnisch Turks is. In het geval van deze moskeeën worden kinderen ingedeeld in Turkse en niet-Turkse klassen omdat de voertaal van de lessen Turks is.

Tot slot is er een Surinaamse moskee die vooral leerlingen heeft met dezelfde etnische achtergrond. Bij de Pakistaanse moskee bestaat de leerlingenpopulatie grotendeels uit kinderen met een Pakistaanse achtergrond, met daarnaast een minderheid van leerlingen van Bengali en Afghaanse komaf.

3.3 Visie op moskee-onderwijs

Doelen van de moskeelessen

Bij nagenoeg alle moskeeën zijn het onderwijzen van de Arabische taal, het lezen en memoriseren van de Koran en islamitische opvoedkunde (waarin normen en waarden centraal staan) de drie hoofddoelen van de moskeelessen. De moskeeën geven aan dat dit overeen komt met de verwachtingen die ouders van de moskeelessen hebben.

Islamitische normen en waarden

Het bijbrengen van islamitische normen en waarden wordt door alle moskeeën genoemd als belangrijk doel en ambitie van de moskeelessen. Daarbij lijkt het vooral te gaan om behoud van de islamitische identiteit en de ontwikkeling daarvan. Echter wordt wel benadrukt dat de ontwikkeling van deze identiteit in de Nederlandse context moet gebeuren en samengaat met de ontwikkeling van de Nederlandse identiteit. De moskeeën willen kinderen graag meegeven dat ze volwaardige deelnemers van de samenleving zijn. Ook wordt genoemd dat het streven is dat kinderen op een positieve manier in de maatschappij komen, met behoud van hun islamitische identiteit. Een van de moskeeën heeft hierbij expliciet opgemerkt dat er geen fundamentalistische praktijken plaatsvinden in de moskee en dat ze de kinderen daar juist voor willen behoeden. In het algemeen streven de moskeeën met deze lessen naar stevige religieuze kennisbasis bij de kinderen, met het idee dat ze daardoor beter hun islamitische identiteit kunnen vormgeven, weerbaarder zullen zijn en minder vatbaar voor radicale ideeën.

Bij de Turkse moskeeën is er tevens veel aandacht voor Turks identiteitsbehoud en het leren van de Turkse taal. Deze worden naast bovengenoemde doelen genoemd als belangrijke doelen van de moskeelessen.

Ook lijkt er een nieuwe beweging te ontstaan. Door een deel van de moskeeën wordt gepleit voor een bredere visie op moskee-onderwijs in Amsterdam waarbij de Nederlandse identiteitsontwikkeling van kinderen met een islamitische achtergrond centraal staat. Vier moskeeën hebben expliciet de ambitie uitgesproken om als bruggenbouwers te fungeren door in de lessen meer aan te sluiten bij de belevingswereld van de kinderen.

Onder andere door vaker en explicieter de verbinding te zoeken met de maatschappij. Uit een onderzoek naar moskeelessen in Rotterdam uit 2006 (Pels, Lahri & Madkouri, 2006) kwam naar voren dat het overbruggen van de afstand tussen samenleving en belevingswereld van het kind een secundair doel vormde in de betreffende moskeeën. Ruim een decennia later lijkt er een shift te zijn ontstaan en lijken moskeeën hier een grotere rol in te willen spelen. Een aantal moskeebesturen legt hierbij ook de relatie met het wegnemen van de voedingsbodem van radicale gedachten bij jongeren. De geachte hierbij is dat een duidelijke islamitische identiteit van kinderen gecombineerd met een stevige basis van kennis over de islam deze jongeren weerbaarder maakt voor radicale en extreme interpretaties van het geloof. Deze bovengenoemde ambitie is tot nu toe nog niet vertaald in het huidige curriculum van de moskee-scholen, maar is wel een zaak waar intern over wordt gesproken.

3.4 Lesprogramma, methodiek en lespraktijk

Lesprogramma

De moskeeën in Amsterdam-West maken gebruik van verschillende programma's en lesmethoden. Er is geen centraal of algemeen gehanteerd lesprogramma. De twee Turkse moskeeën in Amsterdam-West zijn aangesloten bij de koepelorganisatie Milli Görüş. Alle moskeeën die aangesloten zijn bij deze koepel maken gebruik van hetzelfde lesprogramma en methodiek. De overige moskeeën in West zijn geheel autonoom en kiezen of ontwikkelen elk een eigen programma.

De Turkse moskeeën werken binnen de internationale koepel Milli Görüş en zijn relatief ver met het ontwikkelen van gestructureerde lesmaterialen. Alle moskeeën die aangesloten zijn bij de koepelorganisatie maken gebruik van eenzelfde lesprogramma, waarbij er ruimte is voor implementatie naar behoefte en wens van de afzonderlijke moskeeën. De kern blijft gelijk aan de drie hoofddoelen van de moskeelessen, namelijk het leren van de Arabische taal, het lezen en memoriseren van de koran en het leren van islamitische normen en waarden. Daarnaast is bij deze moskeeën ook het leren van de Turkse taal een belangrijk onderdeel. De lesmaterialen zijn tot nu toe -alle in het Turks. Mili Gorus ziet echter ook een behoefte aan meer lesmateriaal in het Nederlands en

is gestart met het vertalen van lesmateriaal. Als reden hiervoor geven ze aan dat het weinige materiaal dat in het Nederlands is vertaald, vooral afkomstig is vanuit salafistische bronnen en dit niet voldoende aansluit met de religieuze lijn van Mili Gorus.

Kinderen vanaf drie jaar kunnen worden aangemeld op deze Turkse moskeescholen er is sprake van drie leeftijdscategorieën oplopend in niveau. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen een basisoniveau voor jonge kinderen t/m zes jaar waarbij vooral spelenderwijs wordt geleerd. Het middenniveau is meer gevorderd en richt zich op de Koran, de Arabische taal en het leren van de basisprincipes van de Islam. Niveau drie is voor adolescenten en jongvolwassenen en draait om persoonlijke ontwikkeling met de Islam als leidraad. Hierbij wordt bewustzijn gecreëerd over de participerende rol van de jongeren in de samenleving en hoe aan deze een positieve bijdrage te leveren.

De Marokkaanse moskeeën hanteren uiteenlopende lesprogramma's maar de indeling naar niveaus is nagenoeg hetzelfde. Ook deze moskeeën werken veelal met drie niveaus oplopend naar leeftijd. De inhoud van de lessen lijkt wel grotendeels overeen te komen. Ze besteden veel aandacht aan de Arabische taal, het leren van de koran en de basisprincipes van de islam. Daarnaast vormt *Tarbiyya Islamiyya*, islamitische opvoedkunde met nadruk op moraal, respect en naastenliefde, een belangrijk onderdeel van alle lesprogramma's. Bij geen van de moskeeën is er specifieke aandacht voor maatschappelijke vraagstukken in de les. Wel wordt aangegeven dat wanneer de situatie erom vraagt en kinderen met vragen bij de leerkracht komen, daar ruimte voor is.

Twee van deze scholen hebben als voorwaarde dat het kind zes jaar dient te zijn bij aanmelding. De reden hiervoor is dat ze geen verwarring willen veroorzaken wat betreft de schrijfvaardigheid van de leerlingen in verband met het schrijven van rechts naar links in het Arabisch. Een andere genoemde reden voor deze voorwaarde is het beperkte concentratievermogen van jonge kinderen. Kinderen jonger dan zes jaar zouden het nog erg moeilijk vinden om stil te zitten waardoor een les van, in dit geval twee uur, te lang zou zijn.

De Surinaamse moskee, moskee Taqwah, is nog bezig met de ontwikkeling van een specifiek lesprogramma.

Methodiek

Daar waar het lesmateriaal en methodiek van de Turkse moskeescholen internationaal wordt ontwikkeld is dit niet het geval bij de overige moskeeën. De overige moskeeën maken gebruik van uiteenlopende methodes uit binnen en buitenland. Ook wordt gebruik gemaakt van methodes ontwikkeld door individuen met affiniteit met het moskee-onderwijs. Zo maakt moskee Badr gebruik van een lesmethode die is ontwikkeld door een leerkracht die werkzaam is geweest op islamitische basisscholen. Deze lesmethode wordt ook in verschillende andere moskeeën binnen en buiten Amsterdam gebruikt. Ook moskee Tadamoun maakt gebruik van een lesprogramma ontwikkeld door een leerkracht van beroep. Dit programma, het Albazzi lesprogramma, wordt door meerdere moskeeën in Nederland gebruikt. Daarnaast wordt ook materiaal uit Frankrijk gebruikt door een moskee. De taal van de het lesmateriaal van de verschillende methoden is Arabisch. Een deel van de geïnterviewde moskeebestuurders geeft aan dat het bestaande lesmateriaal en de methodiek niet aansluit bij de (Nederlandse) belevingswereld en context van de kinderen en daarom eigenlijk niet geschikt is.

Voertaal

De negen moskeeën hanteren verschillende voertalen. De moskeeën met een Marokkaanse of Turkse achtergrond hanteren vooral het (Marokkaans-)Arabisch en Turks als voertaal. In deze moskeeën gebruikt de Leerkracht het Nederlands als hulptaal. Twee moskeeën hanteren Nederlands als voertaal, deze twee moskeeën hebben respectievelijk een Surinaamse en Pakistaanse achtergrond.

Pedagogische en didactische aanpak

De pedagogische aanpak tijdens de lessen is aanzienlijk veranderd, ook in vergelijking met de manier van onderwijzen van vroeger. De veranderingen die door de gesprekspartners worden genoemd gaan met name om de manier van omgaan met leerlingen en contact tussen leerkracht en leerlingen. Zo is er geen sprake meer van eenrichtingsverkeer en hebben leerlingen nu de ruimte om vragen te stellen en is er meer aandacht voor

het individuele kind. Daarnaast geven de moskeeën aan dat ze geen lijfstraffen (meer) toepassen.

Vier moskeeën geven aan gebruik te maken van thematisch werken, in de groepen met jongere kinderen. Zo wordt bijvoorbeeld bij het leren van de letters van het Arabische alfabet gebruik gemaakt van knutselwerkjes, afbeeldingen en posters.

Verschillen moskeelessen vroeger en nu

Bij de behandeling van de literatuur in hoofdstuk 2 beschreven we al een ontwikkeling in de kwaliteit van het moskeeonderwijs. Ook de verkenning onder de moskeeën in Amsterdam-West laat een vergelijkbare ontwikkeling zien. Uit literatuuronderzoek naar moskee-onderwijs van Pels (1987) blijkt dat moskeescholen in traditionele zin een autoritair karakter hadden, met een nadruk op het memoriseren van de Koran en eenrichtingsverkeer vanuit de leerkracht naar de leerlingen. Uit de uitgevoerde verkenning blijkt dat hoewel het memoriseren van de Koran en het leren van de Arabische taal nog steeds een grote rol spelen in het huidige moskee-onderwijs, er nu meer sprake is van interactie tussen leerkracht en leerlingen en is er van een autoritaire stijl van onderwijzen in mindere mate sprake. Van lijfstraffen wordt naar zeggen van de respondenten geen gebruik meer gemaakt. Een andere verandering is dat meer rekening wordt gehouden met het concentratievermogen van kinderen door kortere lessen en het inlassen van pauzes. Ook is de klasgrootte aanzienlijk veranderd. Daar waar de moskeelessen in traditionele zin met tientallen kinderen in een grote ruimte plaatsvonden, streven vrijwel alle moskeeën naar groepen van maximaal 20 leerlingen zodat er voldoende aandacht is voor ieder kind.

3.5 leerkrachten

Selectieprocedure

De lessen bij alle moskeeën in West worden gegeven door vrijwilligers. Het werven van de vrijwilligers lijkt voor alle moskeeën een uitdaging te zijn. Het is lastig om personen met de juiste kwalificaties en capaciteiten te vinden. Vaak zijn de moskeeën afhankelijk van individuen die zelf hun diensten aanbieden. Dit maakt dat ze soms weinig ruimte

hebben in het selecteren van de leerkrachten. Er worden in alle moskeeën wel een aantal basiscriteria gehanteerd. Zo kijken ze vooral of kandidaten dezelfde stroming van de Islam volgen, (enige) affiniteit met het onderwijs en kinderen hebben (en het liefst werkzaam zijn in het onderwijs) en de Arabische taal goed beheersen. Ook is het vaak een wens dat de leerkrachten goed Nederlands spreken. In de praktijk blijkt het vaak toch lastig om voor alle klassen vrijwilligers te vinden die aan de basiscriteria voldoen en ook goed Nederlands spreken.

Kwaliteitsbewaking van de lessen

Een verschil tussen het traditionele moskee-onderwijs en de huidige praktijk is dat er nu meer aandacht is voor (pedagogische) kwaliteitscontrole. De meeste moskeeën voeren in bepaalde mate controles van lessen uit. Dit gebeurt op vrijwel alle moskeeën op dezelfde manier, namelijk door observaties van onderwijscoördinatoren, imams of bestuursleden tijdens de lessen. Daarnaast worden tijdens de periodieke gesprekken van leerkrachten aandacht besteed aan het evalueren van de lessen.

Met uitzondering van moskee Nour, die aangeeft de benodigde expertise op gebied van pedagogiek in huis te hebben, is er behoefte aan het professionaliseren van het leerkrachten in vakdidactische en pedagogische vaardigheden. Moskee Badr geeft aan af en toe workshops te organiseren met pedagogische thema's voor de leerkrachten. De externe trainer die deze sessies leidt is vaak docent van beroep. De moskee geeft echter aan behoefte te hebben aan meer structurele trainingen.

De Turkse moskeeën zijn vanuit Milli Görüş reeds verder op het gebied van training en coaching van leerkrachten. Vierjaarlijks organiseren ze bijeenkomsten voor de leerkrachten waarbij ook aandacht is voor pedagogische vaardigheden. De twee landelijke onderwijs coördinatoren van Milli Görüş worden in Keulen geschoold door deskundigen, waarna zij bij terugkeer deze kennis door middel van trainingen overdragen aan de leerkrachten van de aangesloten moskeeën.

3.6 Ouderbetrokkenheid

Uit eerder onderzoek naar moskee-onderwijs blijkt dat ouders meer betrokken zijn bij dit type onderwijs dan bij het reguliere onderwijs van hun kinderen (Pels et al., 2006). In het verleden was de betrokkenheid van ouders bij moskeeonderwijs echter ook relatief beperkt. De moskeebesturen geven aan dat in vergelijking met het verleden ouders tegenwoordig duidelijk meer betrokken zijn. Ook hebben ouders tegenwoordig andere eisen, vooral ten aanzien van de kwaliteit van de lessen.

De meeste moskeeën geven aan geen problemen te ondervinden in het onderhouden van een relatie met de ouders van de leerlingen. Het gaat hierbij dan vooral om informele contacten. Ouders hebben de gelegenheid om bij het brengen of ophalen van de kinderen de leerkracht vragen te stellen. Kinderen worden door hun ouders gebracht en opgehaald, zowel door vaders als moeders, afhankelijk van de moskee. Sommigen gaven aan dat het met name moeders zijn die hun kinderen naar de lessen brengen, en bij andere moskeeën zijn het vooral de vaders.

Naast de informele contacten met de ouders heeft elke moskee in West elk jaar een opening en een afsluiting van het leerjaar voor ouders. Hierin wordt vooral algemene informatie met de ouders gedeeld. Daarnaast is er verschillend per moskee ook nog overige georganiseerde betrokkenheid van ouders. In drie moskeeën zijn er gedurende het jaar ook periodieke ouderbijeenkomsten. Daarnaast zijn er bij drie moskeeën ook rapportgesprekken met ouders om de voortgang van de kinderen te bespreken. Bij een moskee worden ook inspraakavonden gehouden, waarbij ouders de gelegenheid krijgen om mee te praten over de inrichting van deze lessen. De opkomst van de ouders bij de verschillende activiteiten is bij de onderzoekers niet bekend, waardoor er geen uitspraken gedaan kunnen worden over de mate van ouderbetrokkenheid. We kan worden geconstateerd dat moskeeën aandacht hebben voor ouderbetrokkenheid en naast de informele contacten ook specifieke activiteiten organiseren. Enkele moskeeën waar gedurende het jaar geen periodieke ouderbijeenkomsten plaatsvinden, geven aan dit in de toekomst wel te willen opzetten wanneer het moskee-onderwijs beter is georganiseerd.

Samenvattend zien we dat de betrokkenheid van ouders ten opzichte van de traditionele praktijk is toegenomen en dat ook alle moskeeën hier aandacht aan besteden. De manier waarop en de mate waarin verschilt hierbij tussen moskeeën. Er lijkt nog zeker ruimte te zijn voor een verdere verbetering van de ouderbetrokkenheid. Verschillende moskeeën hebben ook expliciet hun ambities hiertoe uitgesproken.

3.7 Ruimte en faciliteiten

Faciliteiten

In zeven moskeeën wordt binnen de moskee lesgegeven. Dit gebeurt in de meeste gevallen in de hiervoor ingerichte klaslokalen met bureaus en stoelen. Afhankelijk van de grootte van de moskeeën waren dit ruime of krappere lokalen. In alle gevallen werd gebruik gemaakt van een bord of whiteboard. Daarnaast werd in een moskee gebruik gemaakt van smartboards. Bij twee moskeeën vindt het onderwijs buiten de moskee plaats. In het ene geval is er sprake van een samenwerkingsverband met een nabijgelegen islamitische basisschool waarbij de moskee gebruik maakt van het schoolgebouw gedurende het weekend. In het andere geval vinden de lessen plaats in een aanbouw van de moskee. In een moskee zitten de kinderen op de grond tijdens de lessen, dit omdat ze les krijgen in de gebedszaal en het daarom niet mogelijk is om stoelen of bureaus neer te zetten. Door gebrek aan ruimte kan er geen apart lokaal worden ingericht voor de lessen.

Tijdens de pauze hebben de kinderen de gelegenheid om in de moskee te spelen, binnen of buiten de klas. Een van de moskeeën heeft een afgesloten parkeerplaats waar de kinderen buiten kunnen spelen. In een moskee is speelgoed aanwezig waarmee kinderen kunnen spelen gedurende de pauze.

Ruimtegebrek

Een groot deel van de moskeeën kampt met ruimtegebrek wat wordt ervaren als een belangrijk knelpunt. Dit komt omdat de meeste moskeepanden relatief oud en klein zijn. Echter, ook de pas gebouwde Westermoskee kampt met een groot ruimtetekort. De behoefte aan ruimte om de moskeelessen te faciliteren is dan ook groot. Bij meerdere

moskeeën bestaan wachtlijsten van potentiële leerlingen, omdat er geen fysieke ruimte is om meer groepen te vormen.

3.8 Contacten: met andere moskeeën of basisscholen

Met uitzondering van moskee Tawheed die samenwerkt met de nabijgelegen islamitische basisschool, zijn er relatief weinig contacten tussen de moskeeën en reguliere basisscholen in de buurt. Enkele moskeeën geven wel aan dat idealiter de lessen van de moskee en de basisschool wat betreft hun pedagogische aanpak in elkaars verlengde liggen. Ook zien moskeebestuurders het nut van dergelijk contact bij leerlingen 'met een rugzakje'. Een moskee zegt open te staan voor deskundigen uit het regulier onderwijs (met affiniteit voor moskee-onderwijs) die hun expertise willen delen met het onderwijsteam van moskeescholen.

Als het gaat om contacten tussen de moskeeën onderling zien we dat deze hier en daar wel onderlinge contacten onderhouden, ook over het moskee-onderwijs. De bestuurder van de Tadamoun moskee heeft aangegeven dat er contacten zijn met de moskeescholen die gebruik maken van hetzelfde lesprogramma, het Albazzi programma, en dat de leerkrachten van deze verschillende moskeeën periodiek samenkomen. Moskee Goushia heeft met name contact met andere Pakistaanse en Surinaamse moskeeën in Amsterdam, o.a. moskee Taqwah. Daarnaast geven ze aan contact te onderhouden met kerkelijke gemeenschappen en synagogen waarbij ze het belang van interreligieuze contacten benadrukken.

Door moskee Badr wordt aangegeven dat ze graag in samenwerking met andere moskeeën tot een gezamenlijke visie op moskeeonderwijs komen. Desgevraagd geven meerdere van de andere moskeeën aan positief tegenover dit idee te staan. Er wordt daarbij onder meer gedacht aan een gezamenlijk lesprogramma van de moskeeën in de stad.

3.9 Behoeftte aan ondersteuning

Ruimtegebrek

Ruimtegebrek is een van de grootste en meest uitgesproken knelpunten van het moskee-onderwijs. Moskeeën kampen met een groot ruimtegebrek om het onderwijs optimaal te kunnen faciliteren, in sommige gevallen gebeurt dit dan ook in krappe lokaaltjes en in een enkel geval op de grond. Ruim de helft maakt gebruik van wachtlijsten omdat er geen ruimte is om alle aangemelde kinderen een plek te geven.

Professionaliseren van leerkrachten en pedagogische innovatie

In vergelijking met een aantal decennia terug hebben moskeeën vooruitgang geboekt op het gebied van pedagogiek tijdens de lessen. De moskeeën zien echter nog steeds een duidelijke noodzaak voor vooruitgang en innovatie. Zeven moskeeën geven aan behoefte te hebben aan ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van trainingen van leerkrachten in pedagogische en didactische vaardigheden.

Ruim de helft van de moskeeën ziet ook een nog bredere maatschappelijke functie voor de moskeelessen. Deze moskeeën hebben de ambitie uitgesproken om als bruggenbouwer te willen fungeren door in hun lessen meer aan te sluiten bij de leefwereld van de kinderen buiten de moskee. Ze wijzen daarbij naar de huidige polarisatie en spanningen in de samenleving en zien het als hun taak om bij te dragen aan het weerbaarder maken van de kinderen. Moskeeën denken aan het vaker en explicieter de verbinding zoeken met de maatschappij in de lessen en dit ook op te nemen in het lesprogramma. Concrete voorbeelden zijn hierbij niet genoemd. Op dit moment zijn er dan ook nog geen concrete plannen, methoden of (les)materiaal bij de moskeeën voorhanden. Op dit vlak zouden ze graag samenwerken met andere moskeeën in de stad, de gemeente en andere maatschappelijke partijen.

Lesmateriaal

Een ander knelpunt waar met name de Marokkaanse moskeeën tegenaan lopen betreft het lesmateriaal. Dit is vaak een combinatie van lesboeken afkomstig uit het buitenland. Er is vooral behoefte aan de ontwikkeling van lesmateriaal toegespitst op de Neder-

landse context en dat aansluit bij de belevingswereld van de kinderen. Hierin wordt ook een rol gezien voor de jongere (hoogopgeleide) generatie moslims met een migratie achtergrond.

Ook de koepel van de twee Turkse moskeeën in het stadsdeel geeft aan dat er behoefte is aan lesmateriaal in het Nederlands. Ze zijn zelf bezig met het vertalen van lesmaterialen, maar ze geven aan dat er nog veel werk te verrichten is.

4 Conclusies

4.1 Beschrijving van het moskeeonderwijs in Amsterdam-West op hoofdlijn

Het overgrote deel van de negen moskeeën in Amsterdam-West is eind jaren '80 gesticht. Alle negen moskeeën in Amsterdam-West bieden sinds de oprichting ook lessen aan kinderen aan. Ruim de helft van de moskeeën heeft een Marokkaanse achtergrond, daarnaast zijn er moskeeën met Turkse, Surinaamse en Pakistaanse wortels. De achterban, en zo ook de leerlingpopulatie (in mindere mate), is vaak een weerspiegeling van deze achtergrond. De leerlingpopulatie van de moskeeën bestaat vooral uit kinderen met een Marokkaanse-, Turkse-, Pakistaanse- en Surinaamse- afkomst, maar er zijn ook kinderen met Egyptische, Somalische, Syrische, Irakese, Nederlandse, Soedanese, Algerijnse, Afrikaanse of andere achtergronden. Het aantal leerlingen dat deelneemt aan moskeelessen varieert per moskee. De grootste moskeeën tellen tussen de 300 en 400 leerlingen, terwijl de kleinere moskeeën tot 50 leerlingen hebben. Overigens hebben de meeste moskeeën te maken met ruimtegebrek, waardoor er wachtlijsten voor de lessen bestaan.

De moskeeën streven naar kleine klassen en kunnen dit vaak ook realiseren. In de meeste gevallen zitten jongens en meisjes gemengd in de klas. Bij twee moskeeën is er op de zaterdag sprake van gescheiden klassen voor jongens en meisjes en bij een daarvan zitten jongens en meisjes vanaf 11 jaar altijd gescheiden. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen is 10 a 11 jaar. In de meeste gevallen kunnen kinderen vanaf 6 jaar deelnemen aan de lessen waarna ze lessen volgen tot 14 of 15-jarige leeftijd. Een enkele moskee heeft een grotere leeftijdsrange waarbij ook volwassenen kunnen deelnemen aan de lessen. De Turkse moskeeën hebben ook een curriculum, gericht op ontwikkeling, voor adolescenten tot 25 jaar.

4.2 Inhoudelijke conclusies

Op basis van het onderzoek onder de negen moskeeën in Amsterdam-West komen we tot de volgende conclusies:

1. Met de lessen streven de moskeeën na dat de kinderen Arabisch leren, de Koran memoriseren en islamitische normen en waarden opdoen. Bij de Turkse moskeeën behoren de Turkse taal en identiteit ook tot de doelen van de lessen. Daarnaast ziet de helft van de moskeeën in de toekomst voor zichzelf de taak om via de moskeelessen meer te fungeren als bruggenbouwer tussen de verschillende belevingswerelden van de kinderen (thuis, moskee, school, bredere samenleving). De moskeeën ambiëren bij te dragen aan de ontwikkeling van een stabiele Nederlands islamitische identiteit van de kinderen door tijdens de lessen meer verbinding te zoeken met de bredere samenleving.
2. Een aantal moskeebesturen legt bij het ontwikkelen van een stabiele Nederlandse islamitische identiteit de relatie met het wegnemen van de voedingsbodem van radicale gedachten bij jongeren. De gedachte is dat een duidelijke identiteit gecombineerd met een stevige basis van betrouwbare en niet radicale kennis over de islam deze jongeren weerbaarder maakt voor radicale en extreme interpretaties van het geloof. Deze ambitie is tot nu toe nog niet vertaald in de huidige lespraktijk van de moskeescholen.
3. In vergelijking met het verleden is er in het moskeeonderwijs vooruitgang geboekt als het gaat om de pedagogische en didactische aanpak. Deze is gemoderniseerd en schenkt meer aandacht aan de behoefte van de kinderen, er is meer ruimte om vragen te stellen, meer interactie tussen de leerkracht en de leerlingen, en er zijn kleinere klassen.

4. Een pedagogische visie en beleid voor de lessen ontbreekt vaak, is niet vastgelegd of wordt nog niet in de praktijk toegepast. Moskeeën zien zelf wel het nut en de noodzaak om hier verdere stappen in te zetten. Ze wijzen daarbij ook naar de behoefte van kinderen en hun ouders die ook steeds meer aandacht vragen voor kwaliteit.
5. De moskeeën gebruiken verschillende methoden en lesmaterialen. Deze zijn veelal niet in het Nederlands en sluiten ook niet direct aan bij de Nederlandse context. De moskeeën hebben behoefte aan lesmaterialen en methoden in het Nederlands. Ook willen ze graag dat de lesmaterialen- en methoden aansluiten bij de belevingswereld van de kinderen. Ook hebben de moskeeën interesse in meer gestandaardiseerde methoden die door de moskeeën in Amsterdam en nog breder wordt gebruikt.
6. Alle moskeeën werken met vrijwillige leerkrachten. Voor de selectie hanteren zij een aantal basiscriteria, zoals het kunnen omgaan met kinderen, gevorderde kennis van het Arabisch en de Koran en het volgen van een bepaalde religieuze wetschool (afhankelijk van de moskee). Hoewel het werven van deze vrijwilligers de ene moskee gemakkelijker aangaat dan de andere, lijkt het werven van capabele vrijwilligers voor de meeste moskeeën een uitdaging te zijn. Werving gebeurt met name door in de eigen netwerken op zoek te gaan naar geschikte kandidaten. Omdat moskeeën vaak afhankelijk zijn van individuen die zich aanmelden, is er weinig ruimte om te selecteren en is slechts een (klein) deel van de leerkrachten pedagogisch geschoold. Met name de Turkse moskeeën bieden vanuit de koepelorganisaties periodieke trainingen aan voor de leerkrachten. De andere (zelfstandig opererende) moskeeën bieden minder regelmatig en minder gestructureerd ondersteuning en opleidingen aan hun vrijwillige leerkrachten aan. De vraag om ondersteuning bij trainingen over pedagogische en didactische vaardigheden komt dan ook met name van deze moskeeën.
7. De moskeeën wijzen op het belang van ouderbetrokkenheid en geven aan contacten te onderhouden met de ouders. Alle moskeeën geven aan informeel contact met ouders te onderhouden en ouderbijeenkomsten te organiseren.

De mate van contact verschilt verder per moskee. Een aantal moskeeën organiseert gedurende het jaar periodieke ouderbijeenkomsten, inspraakavonden en/of rapportbesprekingen. Op het vlak van ouderbetrokkenheid zijn dan ook duidelijk stappen vooruit gezet ten opzichte van het verleden. Ook lijkt er zeker nog ruimte voor vooruitgang, met name bij moskeeën die enkel met een of twee algemene ouder bijeenkomsten per jaar werken. Overigens is het goed om dit in perspectief te plaatsen, ook in het reguliere onderwijs is immers nog ruimte voor verbetering op dit vlak mogelijk.

8. Als het gaat om contacten tussen de moskeeën en andere instanties constateren we dat dit varieert per moskee. Over het algemeen hebben de moskeeën over de lessen weinig contact met andere organisaties. Er is wel veel contact tussen de Turkse moskeeën die onder dezelfde koepelorganisatie vallen en dus hetzelfde lesprogramma hanteren. Echter vooral de zelfstandige moskeeën ambiëren meer samenwerking tussen de moskeescholen in Amsterdam. Daarbij denken ze bijvoorbeeld aan een gezamenlijk lesprogramma van moskeeën in de stad.
9. De meeste moskeeën geven aan ruimtegebrek te hebben voor de lessen. Dit geldt voor zowel kleinere als grotere moskeeën. Verschillende moskeeën hebben hierdoor ook wachtlijsten.

4.3 Procesmatige conclusies

1. De negen moskeeën hebben goede medewerking verleend aan het onderzoek en kenmerkten zich door een open houding en bereidheid om samen te werken. In enkele gevallen zijn er wel vragen gesteld over de rol van de gemeente en de doelstellingen die de gemeente nastreeft.
2. Moskeeën zien het nut van professionalisering en pedagogische vernieuwing. Ook zij zien de behoefte bij ouders aan meer kwaliteit. Door een deel van de moskeeën wordt gepleit voor een gezamenlijke visie op moskee-onderwijs waarbij de (verbinding tussen) de Nederlandse en islamitische identiteitsontwikkeling van kinderen centraal staat. Ook geeft de helft van de moskeeën in West concreet aan behoefte te hebben om de lessen meer aan te laten sluiten

bij de leefwereld van de kinderen buiten de moskee. Graag werken ze hierin in samen met andere moskeeën, de gemeente en andere maatschappelijke organisaties.

3. De capaciteiten van de moskeeën hiervoor in termen van ervaring, competenties en middelen zijn echter veelal beperkt. Dit vermindert de mogelijkheid om te komen tot concrete en diepgaander vernieuwing en professionalisering.
4. Mede op basis van de voornoemde punten kan worden geconcludeerd dat er vanuit de bestaande relaties tussen de gemeente en de moskeeën en dit onderzoek een momentum is gecreëerd om met enkele moskeeën te werken aan pedagogische vernieuwing.

4.4 Aanbevelingen aan de gemeente

1. Zorg voor realistische en haalbare doelen binnen een overzienbare periode. De sturing en verantwoordelijkheid dient geheel bij de moskee(en) te liggen, waarbij de gemeente een faciliterende rol kan spelen op het vlak van de geconstateerde beperkingen in kennis en ervaring met pedagogische vernieuwing. De gemeente mag hiervoor een tegenprestatie verwachten in de vorm van openheid en daadwerkelijke vooruitgang.
2. Continueer de bestaande inzet op het onderhouden van de relatie met de moskeeën. Het Netwerk Moskeeën West is hiervoor een beproefd instrument gebleken.
3. Gebruik het gecreëerde momentum en (laat het niet verloren gaan) om met een of enkele moskeeën in een pilotvorm te werken aan vernieuwing van de lessen, met betrokkenheid van ouders. Dit kan resulteren in een instrument voor zelfbeoordeling van de pedagogische kwaliteit van het moskeeonderwijs en de ontwikkeling van de brugfunctie, waarbij de lessen meer in de Nederlandse context worden geplaatst. Doel van dit traject is de verbinding met en binding aan de bredere samenleving een duidelijke plek te geven in de lessen, waarmee wordt bijgedragen aan de burgerschapsvorming van de leerlingen. Concreet kan hierbij worden gedacht aan het ondersteunen van moskeeën om

in de lessen (actuele) maatschappelijke vraagstukken die in Nederland spelen te behandelen, zoals omgaan met discriminatie, homoseksualiteit en het omgaan met andersdenkenden. Als onderdeel hiervan dienen in de lessen religieuze thema's dan ook expliciet in de Nederlandse context te worden geplaatst. Een ontwikkeld instrument voor zelfbeoordeling kan dienen als basis voor andere moskeeën om te werken aan innovatie.

4. Durf als gemeente te experimenteren op dit thema, vanuit de medeverantwoordelijkheid (als regisseur van het jeugdbeleid) voor een gunstige ontwikkeling van de kinderen.
5. Inhoudelijke focuspunten zijn dan:
 - Pedagogische kwaliteit.
 - Binding met de bredere maatschappij.
 - Burgerschapsvorming.

Bijlage 1 Profiel van de lessen van de moskeeën in Amsterdam-West

1 Beschrijving Milli Görüş : Mevlana en Westermoskee

Introductie

Milli Görüş is een internationale Turkse koepelorganisatie met 21 moskeeën in Noord-Nederland waarvan 4 in Amsterdam. In Amsterdam-West zijn dit de Mevlana moskee en de Westermoskee.

- In totaal volgen 2500 kinderen moskee-onderwijs in moskeeën van M-G in Noord-Nederland.
- Mevlana: 250 leerlingen, onderverdeeld in verschillende groepen en niveaus.
- Westermoskee: 120 leerlingen, heeft te maken met ruimtegebrek.
- Verschillende leeftijdscategorieën die op verschillende niveaus les krijgen: 3 t/m 9 jaar, 10 t/m 15 jaar en 16 t/m 25 jaar waarbij niveau oploopt.

Visie

- Aandacht voor maatschappelijke betrokkenheid in lessen met belang van eigen maken van Nederlandse identiteit.
- Algemene Visie M-G: Beleid is gericht op integratie, emancipatie, participatie en prestatie van haar leden in de Nederlandse samenleving. Doet zij vanuit een op de islam geïnspireerde maatschappelijke verantwoordelijkheid, die op verschillende terreinen tot uitdrukking komt. Bij handelen staat actieve burgerschap van leden in de Nederlandse samenleving centraal.

Lespraktijk

- M-G is erg ver met ontwikkelen van lesmateriaal en werkt op internationaal niveau. Alle aangesloten moskeeën maken gebruik van hetzelfde lesprogramma, welke door 8 internationale deskundigen is ontwikkeld.
 - Hoewel alle moskeeën gebruik maken van hetzelfde lesprogramma is er ruimte voor implementatie naar behoefte en wens van afzonderlijke moskeeën.
 - De voertaal van het lesmateriaal en de lessen is Turks.
 - De kern en uitgangspunten zijn de Quran en De Sunnah (levenswijze van de profeet).
- Kinderen vanaf drie jaar kunnen zich aanmelden, sprake van 3 leeftijdscategorieën oplopend in niveau.
 - Basisniveau, 3 t/m 6 jaar, spelenderwijs leren. Qua kennis meest basale principes en geloofsleer. Ook aandacht Turkse taal.
 - Middelmatig niveau, gevorderd, 7 t/m 15. Quran lessen en Arabische taal, basiswetten en -regels binnen de islam. Ook gebruik van sociaal-culturele activiteiten die betrekking hebben tot islam. Uiteindelijk doel: Quran op de juiste manier leren lezen en eigen maken grondbeginselen van islam.
 - Niveau 3, 16 t/m 25 jaar: niet zozeer onderwijscurriculum maar mensprofielen. Gaat met name om ontwikkeling waarbij islam (Quran en Sunnah) als leidraad wordt genomen. Bewustzijn over participerende rol in samenleving en hoe een positieve bijdrage te leveren aan deze.
- Naast Turks is Nederlands (in mindere mate) ook voertaal. Behoud van Turkse taal is echter een van de doelen.
 - Contributie verschilt per moskee. Mevlana: €80,-.
 - Streven is kleine klassen, maar kwalitatief beter onderwijs bieden brengt kosten mee.

Veranderingen vroeger en nu

- Grootste verschil: traditionele manier van lesgeven van toen (memoriseren en eenrichtingsverkeer) en hedendaagse moskee-onderwijs: meer afgestemd op behoefte van kinderen.

Leerkrachten

- Voornaamste eis: ahlul sunnah, die soenitische stroming volgen. Daarnaast ook ervaring met onderwijs.
 - Geen officiële bevoegdheid nodig om les te kunnen geven. Voorkeur voor Nederlandssprekende leerkrachten, lukt niet altijd.
 - Veel voormalige OECT- leerkrachten.
 - Begonnen met werven van PABO-studenten.
- De coördinatoren worden in Keulen geschoold en dragen deze kennis over aan leerkrachten en stemmen deze af op Nederlandse moskeeën.
 - Vierjaarlijks komen leerkrachten samen tijdens bijeenkomsten, daarbij ook aandacht voor pedagogische vaardigheden.
- Kwaliteitscontrole d.m.v. veldbezoeken door onderwijscoördinatoren, bij vragen kunnen ouders ook altijd terecht bij de coördinatoren.

Faciliteiten

- Westermoskee kampt met een groot ruimtetekort. Grote behoefte aan locaties om moskee-onderwijs te kunnen faciliteren.
- Moskeeën hanteren nu een wachtlijst omdat niet alle leerlingen terecht kunnen.
- Overheid zou een faciliterende rol kunnen spelen in deze kwestie door locaties aan te bieden voor moskee-onderwijs.

2 Beschrijving moskee Badr

Introductie

- Biedt sinds oprichting moskee-onderwijs aan voor kinderen vanaf 5 jaar.
- Totaal 300-400 leerlingen waarbij jongens en meisjes gemengd in de klas zitten.
- Worden ingedeeld naar niveau en niet naar leeftijd, waarbij sprake is van 3 niveaus met zes groepen per niveau. Totaal 18 klassen.
- Lesduur van 2.5 uur inclusief pauze op zaterdag en zondag. In totaal 5 uur les op beide dagen.
- Diverse leerlingpopulatie: Somalische, Pakistaanse, Egyptische en Marokkaanse etnische achtergrond.
- Groepen niet groter dan 20.

Visie

- Graag samenwerken met andere moskeeën in de stad om stadsbrede visie te ontwikkelen.
- Geloof is meer dan overbrengen van kennis; maar bijbrengen van respect voor elkaar ongeacht religieuze of etnische achtergrond > beginpunt voor ontwikkeling nieuwe visie op moskee-onderwijs.
- Grote rol: bijbrengen van normen en waarden. Zou kunnen leiden tot minder problematiek in maatschappij voor doelgroep.
- Dus: meer verbinding met maatschappij en belevingswereld en omgeving van de kinderen. Juist omdat dit vaak kinderen zijn die met een negatieve blik naar de samenleving kijken.
- Moskee kan interveniëren en leerlingen bijbrengen dat ze onderdeel vormen van de samenleving en hoe hun plek hierin te krijgen.
 - Deze visie is een ambitie en nog niet vertaald in het curriculum.

Lespraktijk

- Lesprogramma: Arabisch, Qoran, Imla, Tarbiyya Islamiyya; veel aandacht aan omgangsvormen maar geen actuele maatschappelijke vraagstukken.
- Bewust gekozen voor lesprogramma ontwikkeld door een leerkracht die heeft onderwezen op islamitische basisscholen. Deze lesmethode worden in meerdere moskeeën gebruikt, o.a. in Haarlem en Almere.
- Tarbiyya Islamiyya: boekjes van Marokkaanse consulaat. Nadeel: mengelmoe van lesboekjes en methodes. Vooral in curriculum hogere niveaus opgenomen.
- Lesmateriaal afgestemd op niveau. Laagste niveau: leren van Arabische letters, daarna langere teksten lezen en schrijven.
- Voertaal: Marokkaans-Arabisch, wanneer kinderen deze taal niet spreken/begrijpen wordt overgegaan op het Nederlands.
- Leerlingen hebben het hele jaar door toetsen en tweejaarlijks wordt een rapport uitgedeeld.
- Veranderingen vroeger en nu
- Leerkrachten: geen autoritaire lesstijl, meer ruimte voor interactie, meer gelijkwaardigheid leerkracht-leerling.
- Tijden: rekening met concentratievermogen kinderen, korter met pauze tussendoor.
- Faciliteiten: kleinere groepen van max. 20 kinderen, vroeger tussen 40-50 kinderen.
- Gebruik van smartborden etc., meer gebruik van ICT.

Leerkrachten

- De leerkrachten die voor de klas staan komen vaak uit Marokko.
- Het is erg moeilijk om leerkrachten te vinden voor dit type onderwijs, Badr is voornamelijk afhankelijk van leerkrachten die zelf hun diensten aanbieden. Dit zijn met name leerkrachten die in Marokko hebben gestudeerd.
- Selectiecriteria: intentie en ideologie, omgang met kinderen, manier van kennisoverdracht en houding. Terughoudend bij aannemen van anderstalige Leerkracht, alle leerkrachten spreken tot op zekere mate Nederlands.
- Leerkrachten uit Marokko beschikken over vereiste kennis, maar didactiek en ervaring in lesgeven ontbreekt vaak.
- Studiedagen voor leerkrachten om te evalueren en ideeën uit te wisselen. Er wordt nog niet altijd vanuit een gezamenlijke visie lesgegeven door de leerkrachten.
 - Sporadisch workshops pedagogische vaardigheden externe trainer (vaak docent van beroep).
 - Trainingen pedagogische- en didactische vaardigheden erg welkom voor leerkrachten. Badr is zich bewust van belang van deze vaardigheden.
 - Leerkrachten ondervinden moeilijkheden in vertalen van deze vaardigheden in lespraktijk omdat ze niet geschoold zijn. Als gemeente dergelijke trainingen zou aanbieden zouden ze hier gebruik van maken.
- Geen sprake van gestructureerde kwaliteitscontrole. Wel sporadische observaties tijdens de les door bestuursleden.

Ouderbetrokkenheid

- Badr probeert ouders (zowel moeders als vaders) zoveel mogelijk te betrekken bij moskee-onderwijs.
- Verwachtingen naar ouders: deelname inspraakavonden en rapportuitreikingen. Na uitreiking rapporten zijn er ook oudergesprekken (tweejaarlijks), en bij aanmelding kind vindt een intakegesprek plaats.

- Ze stellen dat ouders tegenwoordig meer betrokken zijn en andere eisen hebben: zijn op zoek naar kwaliteit en zijn bereid daarvoor te betalen. Bij verhogen van contributie zou gepaard moeten gaan met verbeterde kwaliteit van onderwijs.
- Contributie: 120€ per jaar per kind, gratis voor ieder 4^e kind van hetzelfde gezin.

Faciliteiten

- 5 ruime klaslokalen met bureaus en stoelen.
- Gebruik van smartborden (nieuw).

Contacten: basisscholen en andere moskeeën

- Geen contact met basisscholen, wat is toegevoegde waarde? Kinderen zijn 5 dagen per week op reguliere basisschool, en alle kinderen zitten op verschillende scholen.
- Mogelijk in geval van 'probleemkinderen' zou dergelijk contact nuttig zijn, anders niet nodig.
- Kanttekening bestuurder: moskee-onderwijs zou regulier onderwijs moeten aanvullen en ondersteunen. Wanneer pedagogisch klimaat in orde is in moskee-onderwijs zou dit positief kunnen uitpakken.
- Moskee zou wel openstaan voor deskundige uit regulier onderwijs die expertise wil delen met moskee, wel iemand met affiniteit voor doelgroep van de moskee.
- Bestuursleden geven aan meer samenwerking te willen zien tussen alle moskeeën in Amsterdam-West, is nog geen sprake van. Zouden ook graag een gezamenlijke visie willen ontwikkelen; er zou een stadsbrede lesprogramma moeten zijn voor moskee-onderwijs.

Afsluiting

- Als bestuur wil moskee Badr graag mee in verder ontwikkelen van visie, met dit gesprek als basis.
- Badr heeft duidelijke visie voor toekomst van moskee-onderwijs. Willen het beste voor hun kinderen gezien de huidige stand van zaken in de samenlevingen en de kinderen die hier vatbaar voor zijn.
- Belang van weerbaar maken van de kinderen voor deze problematiek, waar normen en waarden grote rol spelen. Moskee kan hierin leidend zijn door islamitische normen en waarden mee te geven aan de kinderen. De boodschap van naastenliefde zou meer moeten worden uitgedragen, gebeurt nog te weinig in Marokkaanse gemeenschap.
- Meer positieve bekrachtiging in opvoeding van kinderen, draagt bij aan gezonde ontwikkeling van identiteit bij de kinderen aldus bestuursleden.

3 Beschrijving moskee Nour

Introductie

- Opgericht in 1985, onduidelijk sinds wanneer de moskee-onderwijs aanbiedt.
- Ruim 200 kinderen die les volgen.
- Er wordt onderscheid gemaakt tussen klassen Arabisch en Qoranles. 4 klassen van beide groepen, dus in totaal 8 klassen.
- Drie groepen per dag met lesduur van 2 uur. 09:30-11:30, 11:30-13:30 en 14:00-16:00 met kwartier pauze voor leerlingen.
- Korte lesduur omdat rekening wordt gehouden met concentratievermogen van kinderen. Daarnaast willen ze dat kinderen genoeg vrije tijd overhouden in het weekend.
- Merendeel Marokkaanse etnische achtergrond, daarnaast kleine minderheid met Somalische, Soedanese en Nederlandse etnische achtergrond.
- Leerlingen mogen vanaf 6 jaar instromen, jongere kinderen zouden het moeilijker vinden om stil te zitten.

Visie

- Voornaamste doel is islamitische identiteitsbehoud. Door juiste normen en waarden bij te brengen voorkomen dat kinderen afdwalen van het juiste pad. Leidende rol van ouders wordt hierbij benadrukt. Moskee zorgt vooral voor verdieping.

Lespraktijk

- Methode en bijbehorende lesmateriaal komt uit Frankrijk; Arabische boekjes.
 - Kinderen beginnen met het leren van de Arabische taal, lezen en schrijven. Daarna overstap mogelijk naar Qoranles.

- Voertaal is Arabisch, maar vertaling naar Nederlands wanneer de kinderen het niet begrijpen.
- Curriculum bestaat met name uit Arabisch, daarnaast ook aandacht voor Tarbiyya Islamiyya
- Geen specifieke aandacht voor maatschappelijke vraagstukken.
- Tweejaarlijks rapportuitreikingen, toetsen krijgen ze het hele jaar door.
- Lesjaar wordt afgesloten met eindfeest.

Verschil vroeger en nu

- Manier waarop met kinderen wordt omgegaan. Geen gebruik meer van lijfstraffen en andere benadering van kinderen.

Leerkrachten

- Momenteel vier leerkrachten.
- Weekendlessen Arabisch worden allemaal gegeven door vrouwelijke leerkrachten, de Leerkracht Qoranles is man.
- Geen behoefte aan trainingen pedagogische en didactische vaardigheden.
- Ze ondervinden geen problemen met het werven van leerkrachten.

Ouderbetrokkenheid

- Veel interactie met ouders wanneer de kinderen worden gebracht (vaker door vaders dan moeders).
- Daarnaast hebben ouders altijd de mogelijkheid om aan te kloppen wanneer ze vragen hebben.

- Verwachtingen ouders: het kunnen lezen, schrijven en begrijpen van de Arabische taal.

Faciliteiten

- Lessen vinden plaats in aanbouw moskee, dus niet in de moskee zelf. Drie klaslokalen met bureaus en stoelen en er is een kleine kantine.
- Er wordt geen gebruik gemaakt van digiborden o.i.d.

Contact: andere moskeeën en basisscholen

- Moskee Nour heeft geen contact met andere moskeeën of basisscholen.

Afsluiting

- Kinderen worden nu op de wachtlijst geplaatst omdat er niet genoeg ruimte is.
- Scholing voor leerkrachten achten ze niet noodzakelijk.

4 Beschrijving moskee Sounnat

Introductie

- Biedt sinds oprichting in 1983 al moskee onderwijs aan.
- Leeftijdssrange kinderen: 6-15 jaar, totaal 45 leerlingen met gemengde klassen.
- Drie klassen met drie niveaus per klas, leerlingen worden ingedeeld naar niveau en leeftijd.
- Zaterdag en zondag tussen 09:00 en 12:15 les met halfuur pauze.
- Gemengde leerlingpopulatie maar meerderheid met Marokkaanse achtergrond, daarnaast: Somalisch, Algerijns, Pakistaans en Afrikaans.

Visie

- Geen concrete visie op moskee-onderwijs ontwikkeld. Komt door recente bestuurswisseling. Wel duidelijk dat het nieuwe bestuur moskee onderwijs naar een hoger niveau wil tillen waar meer plaats is voor onder andere evaluatie.
- Streven: moskee-onderwijs waar kinderen met plezier naartoe komen en wat beter aansluit op belevingswereld van de kinderen en context van de samenleving.
- Erg ambitieus nieuw bestuur en heeft visie voor ogen die ze graag nog verder willen ontwikkelen.
- Omgangsregels, normen en waarden en het vormen van een Nederlandse-Islamitische identiteit in huidige samenleving.

Lespraktijk

- Programma bestaat vooral uit het leren van de Arabische taal en memoriseren van Qoran.

- Was al veel materiaal aanwezig op de school en bestuur is nu bezig met inventarisatie.
- Veel materiaal komt uit Marokko en is dus ook geschreven in andere context, dus liever niet gebruiken.
- 3 niveaus:
 - Niveau 1: 6 tm 9 jaar: met name leren van Arabische letters en memoriseren Qoran > alleen niveau 1 heeft jaarprogramma. Voor de overige twee niveaus wordt deze nog ontwikkeld.
 - Niveau 2: 10 tm 13 jaar, semi-gevorderd niveau.
 - Niveau 3: 13 tm 15 jaar.
- Voertaal van lessen is Arabisch. Soms ook samenvatting in het Nederlands waarbij kinderen de gelegenheid krijgen om vragen te stellen.

Verschillen vroeger en nu

- Geen lijfstraffen meer.
- Meer vrijheid voor kinderen, mogen moskee in om te spelen.
- Meer rekening met concentratievermogen van kinderen: kortere lesdagen met pauze.
- Niet meer op de grond zitten maar bureaus en stoelen, lesmateriaal en whiteboards.
- Ook was er vroeger geen sprake van controle of toezicht op de lessen.

Leerkrachten

- Door kleine aantal leerlingen 3 leerkrachten voor iedere klas waarvan 1 juf en 2 meesters.
- Een geeft al decennia les, had liever eigen traditionele manier van lesgeven maar na gesprekken met het bestuur toch voor nieuwe methodes gegaan.

- Moskee moet nog een grote slag slaan als het gaat om vakdidactische en pedagogische vaardigheden.
- Is een grote behoefte van de moskee die het onderwijs graag kwalitatief wil verbeteren.
- Eisen leerkrachten: beheersen van de Arabische taal en islamitische achtergrond die overeenkomt met uitgangspunten van moskee.
- Bewaken kwaliteit: bestuur is aanwezig in het weekend die sporadisch lessen bijzit.
 - Bestuur gaat op korte termijn een vergadering inplannen voor alle betrokkenen bij leerkrachten om beoogde doelen van onderwijs te formuleren.

Ouderbetrokkenheid

- Over algemeen zijn ouders niet betrokken. Sommigen zien het als verkapte vorm van opvang.
- Enkeling die wel betrokken is.
- Belang van ouderbetrokkenheid wordt wel benadrukt.
- Matige betrokkenheid van ouders zou te maken kunnen hebben met het voormalig bestuur, waar veel ouders geen fijne ervaring mee hebben gehad.
- Streven is om ouderbijeenkomsten te organiseren aan het begin van het schooljaar.
- Verder geen geluiden over nieuwe eisen aan moskee-onderwijs van ouders. Eisen ouders: leren basisprincipes Islam, Arabische taal en Qoran memoriseren.

Faciliteiten

- Kleine klaslokalen omdat er weinig ruimte is. Het moskee-gebouw is erg oud en klein.

Contacten: basisscholen en andere moskeeën

- Geen contact met basisscholen, ooit wel benaderd door een basisschool maar is nooit gekomen tot bezoek.
- Wel contact met andere moskeeën over moskee-onderwijs. Op korte termijn bijeenkomst met moskee Sounnah Den Haag om hierover te spreken.
- Daarnaast ook contacten met Moskee Ihsan, Badr, Sounnah, Oummah en de Blauwe moskee over moskee onderwijs.

Afsluiting

- Wat betreft de rol van de overheid geeft het bestuur aan dat het nog erg moeilijk is voor de overheid om toegang te krijgen tot de moskee wanneer zij geen duidelijk doel aangeven.
- Daarnaast worden moskeeën vaak benaderd vanuit een negatieve insteek, wat een bepaald beeld creëert bij de moskeeën.
- Grote behoefte aan professionaliseren van leerkrachten met name als het gaat om didactische en pedagogische vaardigheden.
- Moskeeën zouden op nationaal niveau moeten samenwerken om landelijk onderwijsprogramma te ontwikkelen.
- Jongere generatie zou ook een rol kunnen spelen, die beheersen de Nederlandse taal goed en zijn geïntegreerd in de Nederlandse samenleving en zouden dus beter kunnen inspelen op belevingswereld van de kinderen.

5 Beschrijving moskee Tadamoun

Introductie

- Biedt sinds oprichting in 1994 al moskee-onderwijs aan.
- 64 leerlingen onderverdeeld in 3 klassen waarbij onderscheid wordt gemaakt in niveau, oplopend in niveau:
 - Beginnersgroep: 30 leerlingen, 5 tot 6 jaar
 - Eerste klas: 19 leerlingen, 7 t/m 11 jaar
 - Tweede klas: 15 leerlingen, 12 t/m 16/17 jaar
- Jongens en meisjes zitten samen in een klas.
- Meerderheid Marokkaanse etnische achtergrond (80%), verder: Soedanese, Syrische en Egyptische komaf.
- Lestijden zijn van 10:00 tot 13:00 uur en middags van 13:00 tot 15:00 uur met tussen-door een pauze van een kwartier met mogelijkheid om te spelen en eten.
- Veel ouders die als kind moskee-onderwijs hebben gevolgd op Tadamoun brengen hun kinderen er ook naartoe omdat ze de lessen zelf als positief hebben ervaren.

Verschillen vroeger en nu

- Vroeger: methodes uit Marokko, veel traditioneler met gebruik van lijfstraffen.
- Nu veel meer aandacht voor behoeftes individuele leerling.
- Vroeger werden kinderen gedwongen om moskeelessen te volgen, tegenwoordig meer aandacht voor juiste stimulans. Belangrijk om ook persoonlijke band op te bouwen met kind en vertrouwensrelatie opbouwen.

Visie

- Arabische taal leren is voornaamste doel van het onderwijs, is de taal van de Qoran en de Islam.
- Ambitie is dat islamitische kinderen die in Nederland worden geboren en getogen het Arabisch ook meekrijgen, stukje van islamitische identiteit.
- Daarnaast kinderen leren in huidige samenleving mee te draaien en leren voor te bereiden op de toekomst vanuit islamitische normen en waarden.
- Begint en eindigt met respect, dit zaadje van respect voor elkaar en anderen zouden ze graag in de kinderen willen planten om goed gedrag te faciliteren (i7tiraam).

Lespraktijk

- Tadamoun werkt met lesprogramma dat is ontwikkeld door een voormalig Leerkracht in Marokko, genaamd Albazzi programma. Totaal 20 scholen die met dit lesprogramma werken.
 - Methode is in het Arabisch omdat streven is dat kinderen de taal onder de knie krijgen. Wanneer kinderen Arabische taal niet machtig zijn wordt vertaald naar het Nederlands.
- Beginnersgroep: starten met leren van Arabische letters, iedere maand 3. Thematisch te werk met veel geknutsel.
- Onderscheid zaterdag en zondaglessen waarbij de zondaglessen:
 - Zaterdag: Siraa van de profeet (basis), Tarbiyya Islamiyya en fundamente van islam en Iman.
 - Zondag: meer praktijkgericht is. Leren van het gebed en doen van de wassing, naast memorisatie van Qoran.
- Om de drie maanden worden toetsen afgenomen met aan het eind van het lesjaar een eindtoets over alle stof die behandeld is gedurende het jaar. Op basis van eindtoets wel/niet over naar volgend niveau.

- Geen specifieke aandacht voor maatschappelijke vraagstukken, alleen als de situatie daar om vraagt (bv. Recente aanslag in moskee Canada).

- Verwachting ouders: leren van Arabische taal, gebed, memorisatie van Qoran, aanbidding en gedragsnormen.

Leerkrachten

- Twee leerkrachten op Tadamoun, waarvan er 1 al 20 jaar werkzaam is in de moskee.
- Waarborgen van kwaliteit is verantwoordelijkheid van Leerkracht zelf (Tadamoun is kleine moskee waardoor er sowieso veel transparantie is naar bestuur).
- Bij behoefte aan nieuwe leerkrachten wordt bestuur aangesproken, werven gaat via netwerk van de moskee. Leerkracht regelt zelf vervanging bij tijdelijke afwezigheid.
 - Alle leerkrachten houden logboek bij zodat bij eventuele vervanging duidelijk is waar de groep is gebleven.
- Leerkrachten worden bijgeschoold d.m.v. trainingen. Dit jaar driedaagse training in maart waar alle leerkrachten van moskeeën die Albazzi programma implementeren aan deelnemen.

Faciliteiten

- Ruim lokaal met bureaus en stoelen. Klaslokaal versierd met knutselwerkjes van de kinderen.
- Tadamoun heeft relatief klein aantal leerlingen, dus in vergelijking met andere moskeeën minder ruimte nodig.

Contact: moskeeën en basisscholen

- Geen contact met reguliere basisscholen, zien er wel de toegevoegde waarde van in.
- Verder contact met de andere moskeeën die ook gebruik maken van Albazzi onderwijsprogramma.

Ouderbetrokkenheid

- Relatie is met merendeel van ouders goed. Meeste kinderen worden door de moeders gebracht.
- Tweejaarlijks informatiebijeenkomst voor ouders over moskee-onderwijs aan begin en halverwege lesjaar. Hier is ook ruimte voor evaluatie.
- Driemaandelijks oudergesprekken om voortgang kind te bespreken.
- Opvoedingsvraagstukken komen niet aan bod. Af en toe wel adviserende rol in praktische zaken.
- Kanttekening: ouders zouden eerlijker moeten zijn bij aanmelding over kind. Bij erg drukke kind zou dat bij aanmelding moeten worden gezegd zodat de Leerkracht daar rekening mee kan houden. Schaamte speelt nog een grote rol.

Afsluiting

- Leerkrachten vinden is vaak nog een heikel punt: moeilijk om betrokken en goed opgeleide leerkrachten te vinden die uit liefde les willen geven.

6 Beschrijving moskee Taqwah

Introductie

- Jonge moskee van nog geen 4 jaar oud.
- Surinaamse origine en volgt hanafi wetschool.
- Grootste deel van achterban heeft ook een Surinaamse etnische achtergrond.
- Moskee-onderwijs op zaterdag en zondag. Op zaterdag is het een vrouwengroep met een vrouwelijke Leerkrachte, met 20 tot 40 leerlingen.
- Op zondag wordt er in een gemengde klas lesgegeven tussen 10:00 en 13:00 uur. Deze groep is groter met tussen de 30 en 60 leerlingen.
- Zowel op zondag als zaterdag zitten alle leerlingen samen waarbij er geen sprake is van klassikaal onderwijs. Iedereen is individueel aan het werk waarbij de Leerkracht langsluipend om ondersteuning te bieden en vragen te beantwoorden.

Visie

- Streven is dat kinderen volwaardige deelnemers worden van de Nederlandse samenleving.
- Aandacht voor omgangsvormen geïnspireerd vanuit islamitische leer, normen en waarden in Nederlandse context.

Lespraktijk

- Lesprogramma bestaat met name uit leren Arabische taal, de Qoran en de basisbeginselen van de islam. Daarnaast ook de verhalen van de profeten en omgangsregels.
- Niet klassikaal les maar op individueel niveau.
- Leeftijdsspanne erg groot, de lessen zijn niet uitsluitend voor kinderen, hoewel ze wel de meerderheid vormen (70%).

- Gemiddelde leeftijd is 10/11 jaar.
- Vanaf 6 jaar zijn kinderen welkom om de lessen bij te wonen. Voorwaarde is dat ze op school al hebben leren lezen en schrijven om geen verwarring te veroorzaken: links-rechts lezen i.p.v. andersom zoals met het Arabisch.
- 1 tot 3 keer pauze waarbij ze de gelegenheid hebben om buiten te spelen, de moskee heeft een eigen afgesloten parkeerterrein.
- De voertaal van de lessen is Nederlands, geldt niet alleen voor de lessen maar ook voor bv. de vrijdagpreken.

Geen vergelijking mogelijk met 'vroeger' door korte bestaan van moskee.

Leerkrachten

- Kampen met gebrek aan capabele vrijwilligers.
- Momenteel 5 vrijwilligers in dienst. Op zaterdag staat de Leerkrachte alleen op de groep en op zondag is de groep wat groter waardoor er vier leerkrachten rondlopen. Een van hen is Leerkracht op een islamitische basisschool.
- Traditionele manier van lesgeven past niet bij huidige belevingswereld van kinderen volgens bestuurder.
 - Met les zou moeten worden aangesloten bij belevingswereld van de kinderen, ook om ze gemotiveerd te houden.
- Leraren zouden moeten omschakelen naar nieuwe lesmethode die gericht is op specifieke doelgroep, waarbij ook rekening zou moeten worden gehouden met het concentratievermogen van jonge kinderen. > Is nog geen sprake van bij moskee Taqwah.
- Het is erg moeilijk om leerkrachten hierin mee te krijgen. Allen zijn er op vrijwillige basis waardoor het bestuur de ruimte en vrijheid niet heeft om hen iets op te leggen.
- Erg moeilijk om personeel te werven. Zoals de situatie nu is lukt het nog, maar het kan zijn dat ze in de toekomst zouden moeten betalen voor het lesgeven.

- Lesgeven is primaire taak van de moskee, bestuur betreurt het dat er een tekort is aan gekwalificeerd personeel omdat moskee niet in staat is om ze te betalen.
- Leerkrachten vormen basis om kennis mee te geven aan kinderen.
- Bewaking kwaliteit: periodiek gesprekken met leerkrachten over stand van zaken om vinger aan de pols gehouden. Hierbij aandacht besteedt aan hoe de omgang is met kinderen en worden de lessen geëvalueerd.
- Uiteindelijke verantwoordelijkheid ligt bij het bestuur daarom vinden ze het belangrijk om toe te zien op kwaliteit.

Ouderbetrokkenheid

- Betrokkenheid ouders is erg laag, niet meer dan ophalen en brengen van de kinderen.
- Bij aftrap van moskee-onderwijs worden ouders uitgenodigd aan het begin van het lesjaar, verder geen bijeenkomsten voor ouders.
- Verwachtingen ouders: basisprincipes van Islam meekrijgen, Arabische taal, het gebed en islamitische omgangsregels en normen en waarden.
- Ouders zijn niet heel kritisch.
- Geen sprake van contributie. Ouders verwachten ook dat dit type onderwijs gratis is omdat dit in land van herkomst ook het geval is.
- Bestuur overweegt wel contributie te vragen om kwaliteit van de lessen te waarborgen en vrijwilligers te betalen voor hun inzet.
- Slechts een idee, nog erg jonge moskee dus nog op zoek naar hoe moskee-onderwijs verder te ontwikkelen.

Faciliteiten

- Leerlingen zitten in een grote zaal met bureaus en stoelen, ook is er een beamer aanwezig om lesmateriaal te projecteren waar nodig.

Contacten: andere moskeeën en basisscholen

- Geen sprake van samenwerking met andere moskeeën noch met scholen.
- Bruggen slaan naar samenleving erg belangrijk, zo zijn ze met de leerlingen naar het volkenkunde museum geweest naar de expositie 'Verlangen naar Mekka'.
- Rol van overheid: moskeeën en overheid hebben gedeelde belangen dus overheid zou kunnen investeren in dergelijk onderwijs. Om pedagogische innovatie door te voeren in moskee-onderwijs zou steun van de overheid middels subsidies nodig zijn.

7 Beschrijving moskee Tawheed

Introductie

- Opgericht in 1988 en biedt sinds oprichting al moskee-onderwijs aan.
- Samenwerking met islamitische basisschool Siddiq, waarbij gebruik gemaakt wordt van het schoolgebouw voor moskee-lessen.
- 7 niveaus met groepen 1 t/m 6 en een 'voorschool'.
- In totaal 13 klassen met gemiddeld 18 tot 20 kinderen.
- Ruim 300 kinderen volgen moskee-onderwijs op Tawheed met leeftijdsrange van 5 tot 14 jaar.
- Jongens en meisjes zitten gemengd in de klas met indeling naar niveau en leeftijd. Vanaf 10 a 11 jaar gescheiden groepen.
- Meerderheid kinderen heeft Marokkaanse achtergrond, daarnaast ook Turkse, Egyptische, Syrische, Irakese, Somalische en Nederlandse etnische achtergronden.
- Ochtend- en middaggroep: 10:00-14:00 en 15:00-17:00 met in beide groepen een halfuur pauze.

Visie

- Meegeven van islamitische identiteit.
- Doelen: Arabische taal meegeven, tarbiyya islamiyya, omgangsvormen en normen en waarden. Nadruk op respectvol omgaan met medemens.

Lespraktijk

- Lesprogramma besteedt voornamelijk aandacht aan Arabische taal, leren van Qoran en islamitische leer.

- Maatschappelijke vraagstukken komen niet aan bod, ervaring leert dat er geen behoefte aan is, naast gebrek aan tijd.
- Gebruik van methode ontwikkeld door stichting die lesmethodes ontwikkeld voor het Westen, Mahadj al3alamiyyah.
 - Gericht op onderwijzen van Arabische taal.
 - Momenteel bezig met ontwikkelen van methode voor islamitische leer.
 - Alle lesmaterialen zijn in het Arabisch.
- Voertaal van de lessen is Arabisch.
- Twee tot 3 keer per jaar 'buitenschoolse' activiteiten voor jongere kinderen. Bv. bezoeken aan kinderboerderij en feestelijke activiteiten rond (islam.) feestdagen.
 - De oudere kinderen hebben eenmaal per jaar een activiteit, vaak een barbecue.

Verschillen vroeger en nu

- Verschillen zijn vooral te zien in ouderbetrokkenheid. Voorheen waren ouders niet in staat om kinderen thuis te leren, nu gebeurt dat veel meer. Daarnaast zijn ouders meer betrokken.
- Qua lespraktijk weinig veranderd. Tawheed heeft altijd kwalitatief goed onderwijs kunnen bieden, aldus bestuurder.

Leerkrachten

- 14 Leerkrachten werkzaam op Tawheed.
- Werving gebeurt op verschillende manieren, vaak ook sollicitaties voor de functie zonder werving.
- Procedure: na sollicitatie wordt nagegaan of de kandidaat voldoet aan de gestelde eisen en uitgangspunten van de moskee.

- Wel nog erg moeilijk om leerkrachten te vinden die bevoegd zijn om les te geven. Vooralsnog wordt er gekeken naar achtergrond en studieloopbaan.
- Bij selecteren ligt de nadruk op taal: bij goede beheersing van klassiek Arabische taal krijgen kandidaten voorrang.
- Kwaliteitscontrole d.m.v. observaties, daarnaast maandelijkse vergaderingen met team van onderwijzers.
- Driemaal per jaar vergaderingen met onderwijzers per niveau.
- Leerkrachten lopen aan tegen gebrekkige (arabische) taalvaardigheid van leerlingen. Na jaren les volgen beheersen de meeste kinderen de taal nog niet goed omdat ze deze thuis niet spreken.
 - Kinderen met een Turkse achtergrond kunnen vaak wel goed lezen en schrijven, maar spreken vinden zij veel moeilijker.
- Wat betreft pedagogische en didactische vaardigheden is er al veel expertise binnen het onderwijsteam.
- Structurele trainingen worden georganiseerd.

Ouderbetrokkenheid

- Goede relatie met ouders, geen problemen ondervonden in contact.
- Tijdens spreekuur hebben ouders mogelijkheid om bij de onderwijscoördinator binnen te lopen met vragen. Kan ook op afspraak.
- Tweejaarlijks rapportgesprekken en eenmaal per jaar informatiebijeenkomst voor ouders.
- Verwachting ouders: leren van Arabische taal en memoriseren van Qoran.

Faciliteiten

- Er wordt gebruik gemaakt van de klaslokalen van basisschool Siddieq, dus lessen worden gegeven in reguliere klaslokalen.

Contact: moskeeën en basisscholen

- Geen contact met andere moskeeën, in verleden wel poging gedaan maar niets uit voort gekomen.
- Er is een samenwerkingsverband met basisschool Siddieq, kinderen die regulier onderwijs volgen op deze school krijgen ook voorrang om moskee-lessen te volgen.
- Streven is wel om een eigen locatie te hebben voor moskee-onderwijs.

8 Beschrijving moskee Goushia

Introductie

- Opgericht in 1987 en volgt de Hanafi wetschool. Moskee biedt sinds de oprichting al moskee-onderwijs aan.
- Ruim 50 kinderen volgen moskeelessen waarbij jongens en meisjes in aparte groepen zitten.
- Er zijn twee meisjesgroepen en twee jongensgroepen op de zaterdag.
- Er is sprake van twee niveaus, basis en gevorderd waarbij de basisgroep begint met het leren van het Arabische alfabet en de basisregels van de islam, waarna ze in de gevorderde groep meer verdieping zoeken.
- Op zondag is er een gemengde groep waarbij aandacht is voor o.a. islamitische normen en waarden. Deze les duurt slechts een halfuur.
- Pauze onder begeleiding waarbij ze buiten kunnen spelen op het speelflein van de nabijgelegen basisschool.

Visie

- Kinderen weghouden van het verkeerde pad door middel van het bijbrengen van islamitische normen en waarden.
- Persoonlijke ontwikkeling van kinderen centraal met als doel op positieve manier in de maatschappij te komen.

Lespraktijk

- Het curriculum bestaat met name uit het leren lezen van het Arabisch, het schrijven en begrijpen van het Arabisch is hier niet bij geïnccludeerd. Het gaat om het kunnen lezen van de Koran.

- Er zijn toets momenten die bepalen of leerlingen kunnen worden toegelaten tot de Koranlessen.
- Voertaal is Nederlands en geen Urdu omdat niet alle kinderen de taal begrijpen.

Verschillen vroeger en nu

- Ouders zouden meer vertrouwen hebben in de moskee en de imam omdat er nu een imam is die de Nederlandse samenleving beter begrijpt en de Nederlandse taal machtig is.
- Leerkrachten hebben kennis van de Nederlandse leefwereld en kan hierin gerichter adviseren.

Leerkrachten

- In totaal vier leerkrachten, waaronder de imam en een leerkracht van beroep.
- Het streven is dat oud-leerlingen van de moskeelessen gemotiveerd worden om zich op te geven als vrijwilliger voor de moskeelessen.
- Kwaliteitscontrole gebeurt aan de hand van observaties in de klas door de imam.

Ouderbetrokkenheid

- De relatie met de ouders is erg goed. De imam geeft aan persoonlijk contact te hebben met alle ouders.
- Het is een kleine gemeenschap waarbij iedereen elkaar kent.
- Geen ouderbijeenkomsten specifiek gericht op de moskeelessen, maar de ouders worden wel uitgenodigd voor de algemene bijeenkomsten van de moskee.
- De imam heeft ook een adviserende rol als het gaat om gedrag en opvoeding.
- Ouders verwachten van de moskeelessen dat kinderen de Koran leren lezen en islamitische normen en waarden met nadruk op het aspect van respect.

Faciliteiten

- De lessen worden gegeven in de gebedsruimte. Omdat hier ook vijfmaal daags gebeden wordt kunnen er geen bureaus en stoelen worden geplaatst en zitten de leerlingen op de grond.

Contacten: moskeeën en basisscholen

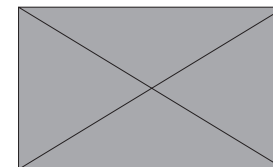
- Er is met name contact met andere Pakistaanse en Surinaamse moskeeën in Amsterdam.
- Er is geen contact met basisscholen.
- Wel is er sprake van contact met synagogen en een sleutelfiguur uit de christelijke gemeenschap.

Afsluiting

- De moskee zou de moskeelessen graag willen digitaliseren door meer gebruik te maken van computers, digiboards etc.
- In de toekomst zouden ze de moskeelessen meer willen afstemmen op de Nederlandse maatschappij.
- Fysieke veiligheid: de moskee ligt aan de gracht. Aan de waterkant zou een hek moeten worden geplaatst ter veiligheid van de kinderen omdat ze daar wel eens spelen.

Bijlage 2 Literatuur

- Halstead, M. (2004). An Islamic concept of education. *Comparative Education*, 40, 517-529.
- Koning, M. de (2008). Ambivalent purity. *ISIM Review*, 22, 40-41.
- Khan, S., Husain, W., & Masood, S. (2013). *Situating weekend Islamic schools in the American Muslim context*, accessed 25 May 2013, <http://www.docstoc.com/docs/26374575/Situating-Weekend-Islamic-Schools>
- Mujahid, A.M. (2005). *Rethinking the masjid in America* accessed 4 Nov. 2005. <http://www.soundvision.com/info/muslims/masjids.asp>
- Pels, T. (1987a). De ontstaansgeschiedenis van het (Islamitisch) onderwijs in Marokko' *Samenwijs*, (7)6, 203 en 217-218.
- Pels, T. (1987b). De plaats van de Koranschool in het Marokkaanse onderwijs. *Samenwijs*, (7)7, 244-245 en 252.
- Pels, T. (1987c). Programma en pedagogie van de Koranschool in Marokko. *Samenwijs*, 7(8), 284-286.
- Pels, T. (1987d). Het Marokkaanse onderwijs in Nederland. *Samenwijs*, 7(9), 352-354.
- Pels, T. (1991). *Marokkaanse kleuters en hun culturele kapitaal: Opvoeden en leren in het gezin en op school*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger (proefschrift).
- Pels, T. (2003). *Tussen leren en socialiseren. Afzijdigheid van de les en pedagogisch-didactische aanpak in twee multi-etnische brugklassen*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., Lahri, F., & El Madkouri, H. (2006a). *Pedagogiek in moskee Othman*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en FORUM.
- Pels, T., Lahri, F., & El Madkouri, H. (2006b). *Pedagogiek in moskee Al Wahda*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en FORUM.
- Pels, T., Dogan, G., & El Madkouri, H. (2006c). *Pedagogiek in moskee Ayasofya*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en FORUM.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders, in opdracht van NWO*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T. (2014a). Dilemmas of educating Muslim children in the Dutch immigration context. In M. Sedgwick (ed.), *Making European Muslims. Religious socialization among young Muslims in Scandinavia and Western Europe*, pp. 56-73. New York & London: Routledge.
- Pels, T. (oktober 2014b). *Voorkomen van radicalisering: óók een pedagogische opdracht! Advies aan Directie Integratie/SZW*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Hamdi, A., Klooster, E., Day, M., & Lahri, F. (2016) *Pedagogiek Dar al-Hudaa: Een analyse van de pedagogiek van islamitisch onderwijs van de stichting alFitrah*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Ramadan, T. (2005). *Westerse moslims en de toekomst van de islam*. Amsterdam: Bulaaq.
- Roy, O. (2003). *De globalisering van de islam*. Amsterdam: Van Gennep.
- Tauhidi, D. (2001). *The Tarbiyah Project. Towards a renewed vision of islamic education*, accessed 17 May 2001, <http://www.tarbiyah.org>
- Waardenburg, J. (1983). *Religieuze voorzieningen voor etnische minderheden in Nederland: rapport tevens beleidsadvies van de niet-ambtelijke werkgroep ad hoc*. Rijswijk: Ministerie van WVC.

Colofon

Opdrachtgever
Auteurs

Gemeente Amsterdam stadsdeel West
Drs. A. Hamdi
Prof. dr. T. Pels

Omslag
Uitgave

S. el Jaouhari
Ontwerppartners, Breda
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 987-90-5830-826-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2017.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Het Amsterdamse stadsdeel West heeft al jaren nauw contact met de negen moskeeën in het stadsdeel. Deze moskeeën geven Arabische taallessen en religieuze lessen aan kinderen vanaf 5 jaar, en bereiken daarmee circa 2.500 kinderen. Het stadsdeel wil vanuit een positieve benadering bekijken hoe dit informele onderwijs nu is vormgegeven en hoe het aansluit bij de verschillende belevingswerelden van de kinderen (thuis, moskee, school, samenleving). Deze verkenning beschrijft de lessen in elk van de negen moskeeën, welke ambities en ideeën de moskeebesturen voor de toekomst hebben en welke behoeften er leven. De aanbevelingen in het rapport bieden het stadsdeel en de moskeeën aanknopingspunten om innovatie van dit informele onderwijs verder vorm te geven.